

24 NOVEMBER 1971

56e JAARGANG

No. 2825

Structuurpolitiek voor sectoren

„Is het, mede gelet op de technologische en internationale ontwikkeling, gewenst de industriële sector structuurpolitiek hier te lande te intensiveren? In hoeverre is hierbij ook binnen de bedrijfstak een selectief beleid aanvaardbaar of zelfs noodzakelijk? Met welke criteria, modaliteiten, instrumenten en methoden van besluitvorming dient deze politiek te werken?” Deze vragen proberen Prof. Dr. A. Heertje, Dr. Ir. A. E. Pannenburg en Mr. A. T. T. van Rhijn te beantwoorden in hun preadviezen voor de algemene vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde op 11 december a.s. te Utrecht¹.

De Vereniging voor de Staathuishoudkunde heeft er goed aan gedaan de structuurpolitiek voor sectoren ter discussie te stellen. Vooral omdat een dergelijke politiek nog nauwelijks bestaat. Uit de knelpunten in onze economie, die niet alle veroorzaakt worden door de conjunctuur, blijkt duidelijk dat structuurpolitiek noodzakelijk is. De opgestelde preadviezen, die zeer interessant zijn, geven ons echter nog geen blauwdruk. Alvorens een concrete structuurpolitiek toe te passen, verdient het aanbeveling bepaalde, in het bedrijfsleven bestaande, angsten weg te nemen. Deze angsten blijken duidelijk uit de stellingen die Dr. G. A. Kohnstamm, directeur van de Produktie Textieldivisie Enka-Glanzstoff N.V., n.a.v. de preadviezen heeft geformuleerd. We dienen overigens bij het voeren van een structuurbeleid te bedenken, dat het nog altijd zo is dat ons welzijn gebaseerd is op een vrije ondernemingswijze produktiestructuur. Of we het nu prettig vinden of niet, niemand kan ontkennen dat het bedrijfsleven de basis is van ons welzijn, terwijl door overheidsmaatregelen bedrijfsleven, consumenten enz. tegelijk beschermd kunnen worden.

Bij de structuurpolitiek gaat het vooral om het op elkaar afstemmen van het beschikbare machinepark (de kapitaalgoederenvoorraad) en de beschikbare mankracht, waarbij rekening wordt gehouden met bestaande en eventueel te beïnvloeden technieken en de verdeling van de economische bedrijvigheid over bedrijfstakken en regio's. De produktie dient zodanig tot stand te worden gebracht dat er geen fricties optreden. Van groot belang is hierbij de gehanteerde doelstelling. Deze kan van macro-economische en van micro-economische aard zijn.

Gaan we uit van het belang dat de gehele volkshuishouding bij de structuurpolitiek heeft, dan spreken we

van een macro-economische doelstelling en gaan we uit van het belang van het bedrijfsleven of een bepaalde groep burgers, dan spreken we van een micro-economische doelstelling. Dit onderscheid wordt in de preadviezen niet genoemd. Toch is het na lezing ervan duidelijk, dat Heertje macro-economische doelstellingen hanteert en Pannenburg micro-economische. Hiermee wil geenszins gezegd worden dat deze twee soorten doelstellingen elkaar per se bijten. Uitgesloten is dit evenwel niet.

Deze controversie komt eigenlijk alleen in het preadvies van Heertje aan de orde. Heertje behandelt slechts de milieu-aspecten van de industriële-structuurpolitiek. Nieuwe dingen vertelt hij niet, maar hij maakt wel duidelijk dat tot nu toe een onjuiste voorstelling wordt gemaakt van de welvaart, door geen rekening te houden met vervuiling en vernietiging van de natuur. Wordt hiermee wel rekening gehouden, dan wordt het zwaartepunt in de beslissingsprocedure verlegt van financiële-rendementsberekeningen naar het operationaliseren van de subjectieve waarderingen. Hij wil hiertoe komen door het ontwerpen van beleidsmodellen, waarbij de belanghebbenden inspraak hebben. Heertje besluit zijn preadvies met: „Naast het stimuleren en organiseren van de participatie op het lokale micro-niveau, dient aan de betrokkenheid van alle belanghebbenden bij de essentiële beslissingen over de industriële structuur concrete inhoud te worden gegeven. Alleen op deze wijze kan men ervan verzekerd zijn dat op den duur een opbouw van de industrie ontstaat, die de optimale welvaart van de huidige generatie zo dicht mogelijk benadert en die de volgende generaties niet van alle natuur berooft.”

Vermoedelijk heeft Kohnstamm zijn kritische stellingen vooral aan het preadvies van Heertje ontleend. Hij is namelijk van mening dat de overheid zich bij de structuurpolitiek beperkingen moet opleggen, want de direct bij de sectoriële planning betrokkenen, het bedrijfsleven, zijn deskundiger dan de overheid. Volgens Kohnstamm mag de overheid slechts structuurpolitiek voor sectoren gaan bedrijven indien de betrokken sectoren daarom verzoeken. Dat hij beducht voor een der-

¹ De preadviezen zijn uitgegeven door Martinus Nijhoff, Lange Voorhout 9, Den Haag.

Inhoud

Structuurpolitiek voor sectoren	1045
Drs. W. Siddré: Arbeidsmarktbeleid (II)	1047
Prof. Dr. J. H. P. Paelinck: De problematiek van Delfzijl als basis voor een uit te bouwen scheikundig complex . .	1048
Drs. A. Nentjes: Marginalisme en behaviorisme in de theorie van de onder- neming. (Met naschrift van Prof. Dr. F. Hartog)	1052
C. P. A. Bakker: Matiging van de ambtenaren- salarissen	1055
Ingezonden	1056
Drs. M. den Admirant: Ontwikkelingen in de wereld- handel	1057
Europa-bladwijzer	1061
Prognotities	1063
Boekennieuws	1064
Mededelingen	1066

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit
Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: **Burgemeester Oudlaan 50,**
Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie:

postbus 4224. Telefoon:

(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 57,20 per jaar,
studenten f. 36,40, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

gelijke politiek is, blijkt vooral uit zijn stelling dat de overheid zich moet hoeden voor los van de realiteit staande kreten over doelgerichte overdracht van complete industriële sectoren aan ontwikkelingslanden.

Uit de kanttekeningen van Drs. J. D. Hooglandt, lid van de Raad van Bestuur van Hoogovens, bij de preadviezen blijkt, dat niet het gehele bedrijfsleven zo sceptisch tegenover structuurpolitiek voor sectoren staat. Hij aanvaardt de overheid hierbij als coördinator en is van mening dat het preadvies van Van Rhijn, dat wijst op de noodzaak van een actief, preventief en in vele gevallen selectief beleid, nog teveel de geest van *bijsturen* ademt in plaats van *besturen*. En dan te bedenken dat de Nederlandse overheid thans nog niet toe is aan de voorstellen van Van Rhijn!

Toch zijn aan de hand van de preadviezen de bezwaren van Kohnstamm wel begrijpelijk. Behalve uit het preadvies van Pannenburg, die het structuurbeleid voor sectoren beziet vanuit de gezichtshoek van „technisch geavanceerde” bedrijfstakken, wordt het uit de preadviezen niet duidelijk in hoeverre de vrijheid van de individuele ondernemer wordt aangetast. De heer Van Rhijn wil zeker niet de poten onder onze maatschappij-structuur vandaan zagen, omdat hij niet pleit voor een beleid dat gericht is op het tot stand brengen van een bepaalde structuur door herallocatie van de productiefactoren tussen de sectoren. Wel pleit hij voor een optimalisering binnen de diverse sectoren door een sectorgewijze analyse en aanpak. Volgens hem dient een dergelijk beleid niet conserverend te zijn, maar preventief, waarbij vernieuwing, flexibiliteit en mobiliteit van de productiefactoren centraal staan, en wel zo, dat naast de vijf centrale sociaal-economische doelstellingen ook een zesde doelstelling, de leefbaarheid, wordt bereikt.

Wat Heertje wil, is niet precies duidelijk. Indien zijn ideeën tot op de letter zouden worden uitgevoerd, zou een zeer actief overheidsbeleid nodig zijn, dat de vrije ondernemingswijze produktiestructuur zou aantasten. Indien Heertje dit jaar zou zijn overgestapt naar bijv. de PSP in plaats van DS'70, zouden zijn ideeën heel wat begrijpelijker zijn geweest. Nu wekt hij, althans bij mij, de indruk dat hij voor allerlei drastische overheidsmaatregelen is (die overigens niet worden genoemd) zonder daarvan de politieke consequenties te willen aanvaarden.

Dit neemt niet weg dat Heertje een goed essay heeft geschreven. M.i. geeft hij een weg aan die ingeslagen zou moeten worden, indien men van mening is dat onze maatschappij binnen dertig jaar zal vergaan. Door het betrekken van de burgers bij een structuurpolitiek geeft hij in feite aan dat democratie en economie elkaar goed kunnen aanvullen bij het streven naar een optimale welvaart. Hoe wil men namelijk, anders dan door middel van democratie, aangeven hoe een optimale welvaart, waarbij rekening is gehouden met de nadelige effecten van de groei van de nationale productie, moet worden bereikt.

In dit verband wil ik wijzen op de redevoering die Prof. Tinbergen op 24 april jl. hield op het Tiende Vlaams Wetenschappelijk Congres². Hierin gaf hij aan dat hij bij het voeren van een economische politiek voorkeur heeft voor een economisch plan om een sociale-doelfunctie te maximeren boven de extrapolatie en de voorspelling. Hij noemde hiervoor o.a. als argument dat wij bij het bestuderen van de toekomst ons niet moeten laten overrompelen door verschijnselen die men verwacht en waarvan men weet dat zij zullen paatsvinden (bijv. de milieuverontreiniging).

Een dergelijke sociale-welvaartsfunctie zou wel eens kunnen vereisen, dat nationaal en internationaal een herallocatie van de productiefactoren tot stand wordt gebracht. Hierbij zijn we terug bij de stelling van Kohnstamm, waarin hij het heeft over *kreten* over doelgerichte overdracht van sectoren naar ontwikkelingslanden. Dit mag m.i. niet op Tinbergen slaan. Hoever de preadviseurs (en vooral Heertje) hierbij willen gaan, hopen we op 11 december a.s. te vernemen.

L.H.

² Prof. Dr. J. Tinbergen: *Voorspelling versus plan voor het komende decennium, in notulenboek van het Tiende Vlaams Wetenschappelijk Congres, Brussel, november 1971, blz. 41-49.*

Arbeidsmarktbeleid (II)

Charles Holt beweert dat de Phillips-curve in haar geheel naar links verschoven kan worden mits er een actief arbeidsmarktbeleid gevoerd wordt: bij ieder niveau van het werkloosheidspercentage zal er dan sprake zijn van minder grote prijsstijgingen¹. Deze stelling is gebaseerd op de volgende drie uitgangspunten.

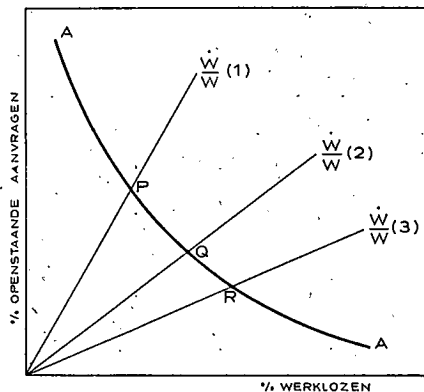
a. Er bestaat een negatieve samenhang tussen openstaande aanvragen (V) en werklozen (U) bij een gegeven structuur van de arbeidsmarkten. Zie de lijn AA in de figuur.

b. De grootte van de finale vraag naar goederen en diensten bepaalt een punt op de zojuist aangegeven relatie.

c. Dit punt geeft een bepaalde verhouding tussen openstaande aanvragen en het aantal werklozen weer; deze verhouding (V/U) is bij de gegeven structuur van de arbeidsmarkten een maatstaf van de spanning op de arbeidsmarkt en bij iedere waarde daarvan behoort een gegeven relatieve verandering van de nominale loonvoet.

Ieder beleid dat erin slaagt om de samenhang tussen openstaande aanvragen en werklozen naar links te verschuiven en/of de loonvoetstijging bij iedere V/U-verhouding te mitigeren, zal tot gevolg hebben dat de gehele Phillips-curve in de goede richting verschuift, namelijk naar links. Dit is de essentie van Holts „Manpower Solution”.

Holt maakt terecht een nauwkeurig

onderscheid tussen stroom- en voorraadgrootheden op de arbeidsmarkt. Een stroomgrootheid is bijv. het aantal werknemers dat per periode ontslag krijgt en/of neemt. Voorraadgrootheden zijn o.m. het aantal openstaande aanvragen, het aantal werklozen en de bestaande werkgelegenheid. Als de verwachte stroom van werknemers die per periode ontslag neemt en/of krijgt even groot is als de verwachte stroom van nieuw aangekomen werknemers, dan verandert het verwachte volume van de werkgelegenheid niet. Er is dan sprake van een stochastisch evenwicht. De verwachte stroom van werknemers die ontslag nemen en/of krijgen wordt positief beïnvloed door het aantal openstaande aanvragen en negatief door het aantal werklozen. Beide grootheden beïnvloeden ook de „inkomende” stroom van nieuw aangekomen werknemers en wel in positieve zin. Hieruit volgt dat bij evenwicht op de arbeidsmarkt een relatie tussen twee voorraadgrootheden (het aantal werklozen en het aantal openstaande aanvragen) afgeleid kan worden.

Waarom accentueert Holt het onderscheid tussen stroom- en voorraadgrootheden? Het zijn, zijns inziens, vooral de interacties hiertussen die de ontwikkeling van de nominale loonvoet bepalen. De stromen zijn zeer omvangrijk: als men in Amerika gemiddeld genomen 2 à 3 jaar eenzelfde baan blijft vervullen, dan is de evenwichtssituatie de uitgaande stroom, bij een werkgelegenheidsniveau van 80 mln. werknemers, gelijk aan ruwweg 30 mln. werknemers per jaar. Het

beleid moet gericht zijn op het beïnvloeden van deze uitgaande stroom. Deze stroom moet bij een gegeven V/U-combinatie kleiner worden, hetgeen betekent dat de structuurcoëfficiënten in de vergelijking die de uitgaande stroom beschrijft gewijzigd moeten worden; in het bijzonder de kans per periode dat iemand, die werk heeft, zal behoren tot de uitgaande stroom, moet gereduceerd worden.

Op overeenkomstige wijze moet de efficiency bevorderd worden waarmee vacatures gevuld worden met werkzoekenden; ook dit betekent dat een structuurcoëfficiënt in de relatie, die de stroom van werklozen naar het werkgelegenheidsbestand weergeeft, verandert. Holt suggereert in dit verband een aantal maatregelen; „the matching of a man to a job is a complex marriage”. Vandaar dat Holt pleit voor een „comprehensive nationwide employment service system whose staff is effectively aided by electronic data processing machinery”. Een dergelijk goed geoutilleerd apparaat kan de kwaliteit van het gesprek tussen een werknemer en toekomstige werkgever verbeteren. Meer informatie aan beide kanten zal zowel ten goede komen aan de arbeidsproductiviteit als ook aan het plezier in het werk. Als de „matching” beter verloopt, zal daardoor een (werkloze) werknemer eerder in het productieproces ingeschakeld kunnen worden, en de kans dat hij uit onvrede met zijn huidige werkkring ontslag neemt kan gereduceerd worden. Deze veranderingen komen tot uiting in de structuurcoëfficiënten van de AA-lijn, en wel zo dat deze in haar geheel naar links verschuift.

Een blijvende hoge bezettingsgraad voor de economie als geheel gaat gepaard met een hoge verhouding tussen het aantal openstaande aanvragen en het aantal werklozen. De gemiddelde duur van de werkloosheid is (slot op blz. 1066)

¹ C. C. Holt, C. D. MacRae, S. O. Schweitzer en R. E. Smith: „The Unemployment-Inflation Dilemma: A Manpower Solution”, 1971. Zie ook „ESB”, 13 oktober 1971.

De problematiek van Delfzijl als basis voor een uit te bouwen scheikundig complex

PROF. DR. J. H. P. PAELINCK

Hoe langer hoe meer wordt bij de studie van regionale ontwikkelingsproblemen in termen van ruimtelijk samenhangende bedrijfstakken gedacht. Eén der eerste studies waarin deze optiek werd verdedigd, was de analyse van het Luikse industriële bekken in de Belgische Maasvallei¹. Een andere toepassing waarbij tevens het concept „pseudo-complex” (onvolledig uitgebouwd industrieel complex) werd toegepast, geschiedde in het kader van de problematiek van de „Basse-Sambre”, een industrieel gebied gelegen ten Westen van Namen, op de Sambre². De meest verfijnde uitloper op dit gebied is de zgn. attractie-analyse, door Prof. Dr. L. H. Klaassen geïntroduceerd en door Dr. A. C. van Wickeren verder uitgewerkt³.

Aan de attractie-analyse liggen twee hypothesen ten grondslag. Enerzijds berust de analyse op de beschouwing van vervoer- en communicatiekosten, die binnen een relevant gebied minimaal kunnen zijn. Anderzijds roepen bepaalde lokalisaties positieve externe effecten in het leven, die het uitgangspunt vormen voor een verdere attractie van nieuwe activiteiten; ook optimale selectie kan, via het aanvullend gebruik van gevorderde technieken der wiskundige programmering (geometrisch programmeren) op deze basis berusten⁴.

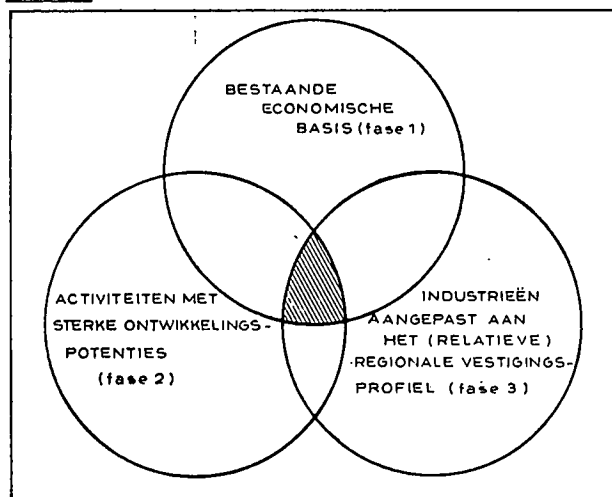
Doel van dit artikel is na te gaan hoe de economische politiek voor een gewest als Noord-Groningen richtlijnen kan vinden in de complex-analyse voor een rationale uitbouw van de reeds gevestigde industrie.

Een denkmodel

De hier gesystematiseerde methodiek werd voor het eerst door ons in 1960 ontwikkeld en door Davin en Le Pas in 1962 toegepast op de metaal- en de chemische sector van het Luikse bekken⁵. Figuur 1 geeft een beeld van de gevolgde methodiek.

De bestaande economische basis vormt het uitgangspunt (fase 1) van de analyse doordat de uit de aanwezige economische activiteiten resulterende vraag naar en het aanbod van goederen en diensten, in aanmerking worden genomen. Geïntegreerde groei kan worden beschouwd als een systematisch uitbouwen van het bestaande industriële complex, wanneer dit economisch verantwoord is. Dit sluit natuurlijk niet uit dat eventueel andere richtingen kunnen worden ingeslagen, zoals het pijlenschema in figuur 2 over de ontwikkeling in Lyon aangeeft. Fase 1 van het onderzoek mondt uit in het vaststellen van de in het gewest aanwezige vraag- en aanbodpotenties. In het Luikse bekken werd via een grondig opgezette enquête deze kennis gerealiseerd⁶.

FIGUUR 1

Fase 2 van de analyse behelst de selectie van potentiële groei-activiteiten. Deze kan geschieden op basis van technologische informatie en statistisch onderzoek. Verschillende statistische bronnen kunnen worden gebruikt: importstatistieken (nationaal of op het gebied van de Europese Gemeenschap: importen bewijzen het bestaan van een markt!), exportstatistieken, groei-statistieken (bronnen zijn veelvuldig; voor de Verenigde Staten geeft *Business Week* regelmatig groei-statistieken uit; ook de Londense *Economic Review* en de OECD-statistieken zijn belangrijke informatiebronnen).

¹ L. E. Davin, L. Degeer en J. Paelinck: „*Dynamique Economique de la Région liégeoise*”, Parijs, Presses Universitaires de France, 1959.

² J. Paelinck: *Programmation de localisation conjointement efficientes*, in „*Cahiers de l'ISEA*, Tome II, no. 6, juni 1968.

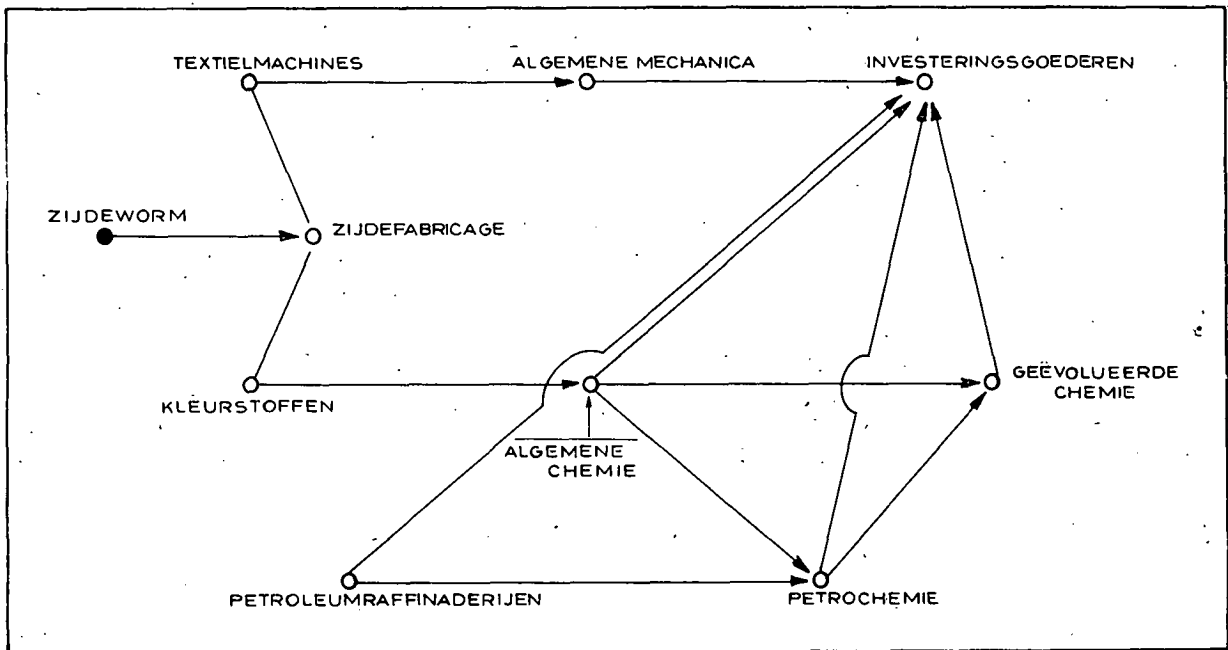
³ L. H. Klaassen en A. C. van Wickeren: *Interindustry relations: an attraction model, a progress report*, in „*Towards balanced international growth*”, Amsterdam, Londen 1969; A. C. van Wickeren: „*Interindustry relations: some attraction models*”, Enschede 1971.

⁴ J. Paelinck: *Selecting a minimal investment viable industrial complex*, in N. Hansen (ed.): „*The role of growth centers in regional economic policy*”, Free Press, Glencoe, 1971.

⁵ L. E. Davin en J. Le Pas: „*Industries d'avenir, marché commun et province de Liege*”, Luik, ed. G. Thone, 1962.

⁶ L. E. Davin en J. Le Pas, o.c.

FIGUUR 2

Tenslotte willen wij vermelden dat het bijhouden van een economisch-technologisch repertorium ons bijzonder belangrijk lijkt; een dusdanige documentatie moet op elk ogenblik de selectiemogelijkheden, samen met groeipotenties en eventuele randvoorwaarden (octrooi-problemen bijv.), ter beschikking kunnen stellen. In 1959 bevalen wij zo'n repertorium reeds als een soort automatische piloot aan ⁷.

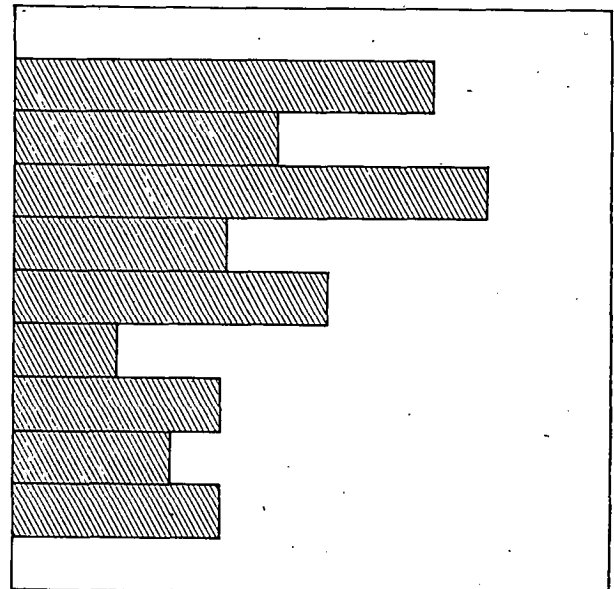
Uiteindelijk dient rekening te worden gehouden met relatieve vestigingsfactoren (fase 3). Met andere woorden: men dient het industriële profiel van de regio te vergelijken met dat van andere, mogelijk concurrerende, regio's. Het opstellen van dergelijke profielen werd door ons elders behandeld ⁸; hier wordt volstaan met de vermelding dat de verschillende, kwantificeerbare of zuiver kwalitatieve elementen van een regio, die tot vestiging kunnen leiden of eventueel bottle-necks kunnen vormen, op een bepaalde schaal afgebeeld kunnen worden. In „blokjesvorm” verkrijgt men dan een regionaal „profiel” (figuur 3).

Er wordt met nadruk op gewezen dat een regionaal profiel op zichzelf niet veel betekent. Impliciet of expliciet beslist de ondernemer over zijn uiteindelijke vestiging via een multicriteria-analyse, waarbij profielen van verschillende regio's met de specifieke vestigingsvoorwaarden van het te bouwen bedrijf met elkaar worden vergeleken. Dit wordt meer dan eens vergeten ⁹.

De bestaande complexen of delen van complexen in een regio vormen de belangrijke elementen van het regionale profiel. Voor Delfzijl en omgeving lijkt het er dan op, dat het Moerdijkgebied met Shell-Chemie wel eens kandidaat zou kunnen zijn voor een vergelijkende profielstudie. Dit houdt in dat bepaalde activiteiten die zich op basis van het bestaande potentieel in beide regio's (Moerdijk en Delfzijl) kunnen ontwikkelen, zich zullen vestigen op basis van andere elementen uit het profiel.

Verdere studie lijkt ons gewenst vanuit tweeërlei gezichtspunt: enerzijds dienen regio's niet te mikken

FIGUUR 3

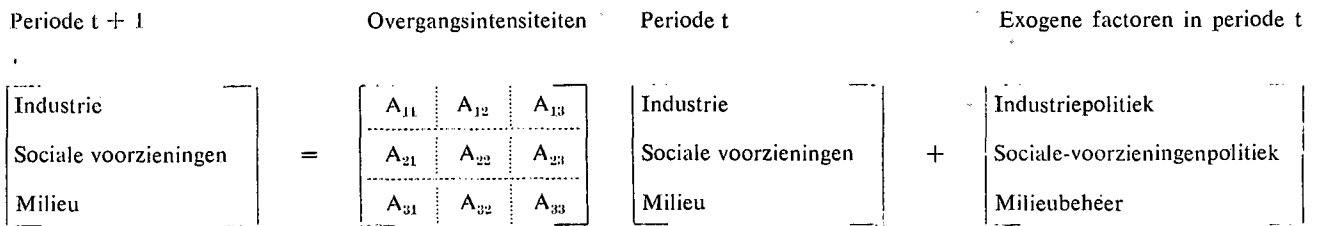
op activiteiten die gegeven hun vestigingsprofiel meer voor een andere regio geschikt zijn en anderzijds lijkt ons in „onverschillige” gevallen coördinatie absoluut onontbeerlijk.

⁷ L. E. Davin, L. Degeer en J. Paelinck, o.c., blz. 92-93.

⁸ J. Paelinck: *Het Noorden van Nederland gezien in het licht van de algemene theorie der regionaal-economische ontwikkeling*, *Academedagen 21*, Amsterdam, Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, 1970, blz. 7-22, en *Regionaal en stedelijk economisch onderzoek steeds operationeler*, in „De Economist”, 1971, no. 3.

⁹ Zie ons artikel: *Oost West, Noord Best?* in „ESB”, no. 2813 van 1 september 1971.

Figuur 4.

Doelmatigheid van regionaal ontwikkelingsbeleid

Onlangs werden door John Friedmann een aantal voorwaarden ontwikkeld voor efficiënte regionale politiek¹⁰. Eerste voorwaarde is dat genoeg middelen ter beschikking van een project dienen te komen. Verder moet de politieke keuze ten voordele van een bepaald gebied op lange termijn permanent blijven. De middelen van de regionaal-economische politiek dienen op elkaar afgestemd te zijn en uiteindelijk dient men te streven naar een aanvaardbaar multiregionaal evenwicht.

Onze indruk is dat, na twintig jaren regionale politiek, de zwaartepunten der regionale ontwikkeling zich in Nederland uitgekristalliseerd hebben. Het Westen blijft; het Zuidwesten krijgt vorm; er ontwikkelt zich een trek naar het Oosten; het Noorden krijgt een gestructureerd beeld om Groningen, Delfzijl, Drachten en Emmen; Limburg zoekt naar een structureel evenwicht met de aangrenzende Belgische en Duitse gebieden.

Harmonische uitbouw van het Noorden, op basis van regionale complementariteiten, interne communicatievoordelen en externe effecten, lijkt thans mogelijk, met Groningen als „service-center”, de Eemsmond als chemisch complex bij halfdiep vaarwater, Drachten en Emmen als verwerkers.

Dit is echter slechts een ruwe schets, waarvan de verdere uitbouw dient te berusten op de economisch-technologische elementen die in dit artikel werden opgesomd. Een eerste conclusie is wel, dat een bepaalde systematiek in de informatie moet worden ingevoerd; informatie is meestal verspreid en niet genoeg „gericht”¹¹.

Tot nog toe werden enkel „technisch-regionale” elementen behandeld. Er dient echter niet vergeten te worden dat de regionale problematiek ook de studie van sociale voorzieningen en milieubeheer in zich houdt, en voorts dient te worden ingepast in een nationaal structureel beleid. Gaat men uit van een „relevante” regio die een eigen dynamiek kan ontwikkelen, dan moet men inzien dat industriële ontwikkeling, sociale voorzieningen en milieuconsequenties elkaar beïnvloeden; industriële ontwikkeling stimuleert de vraag naar sociale voorzieningen, waarvan het aanbod opnieuw de industriële ontwikkeling stimuleert; hetzelfde doet zich voor bij het milieu. Figuur 4 geeft hiervan een globaal beeld.

Wat weten wij van deze ontwikkelingen af? Bitter weinig, behalve dat wij ze ondergaan. De omvang en de intensiteit van de frictieverschijnselen, welke het gevolg zijn van bepaalde veranderingen in de regio regarderende vraag en aanbod, zijn nog grotendeels onbekend.

Dit zou tot gevolg hebben dat het hanteren van een

sectorpolitiek (1), van een „amenities-policy” (2) en van een milieupolitiek (3) totaal niet te overzien zijn. De complexiteit van de frictieverschijnselen maakt het moeilijk te overzien of maatregelen die een duidelijk positief effect hebben op één aspect, dit ook hebben op alle aspecten¹².

Verdere uitwerking van deze problematiek is dus gewenst bij het vergelijken van effecten van regionale ontwikkelingspolitiek. Dit sluit aan bij een aantal conclusies waartoe ook Prof. Dr. L. H. Klaassen onlangs kwam, hoewel de uitgangspunten ervan iets anders lagen. Gezien het belang dat wij hieraan hechten, volgt hiervan een (eigen) vertaling¹³.

- a. Gebieden moeten geselecteerd worden op basis van hun ontwikkelingspotentieel, dat de aanwezigheid van tenminste een middelgrote kern bezit, met een gunstige commerciële structuur en een voldoende niveau van sociale voorzieningen.
- b. Groeipolen moeten in deze regio's geselecteerd worden op basis van de *ontwikkelingswaardigheid* van bestaande centra.
- c. Een geconcentreerde inspanning moet op de aldus geselecteerde groeipolen gericht worden om ze te ontwikkelen en om de nationale en regionale infrastructuur zo aan te passen dat weg- en spoorwegsystemen op de groeipolen gericht zijn.
- d. De ontwikkeling van de groeipolen moet volgens een tijdschema verlopen, met initiële concentratie van middelen op de centra met het beste ontwikkelingspotentieel.

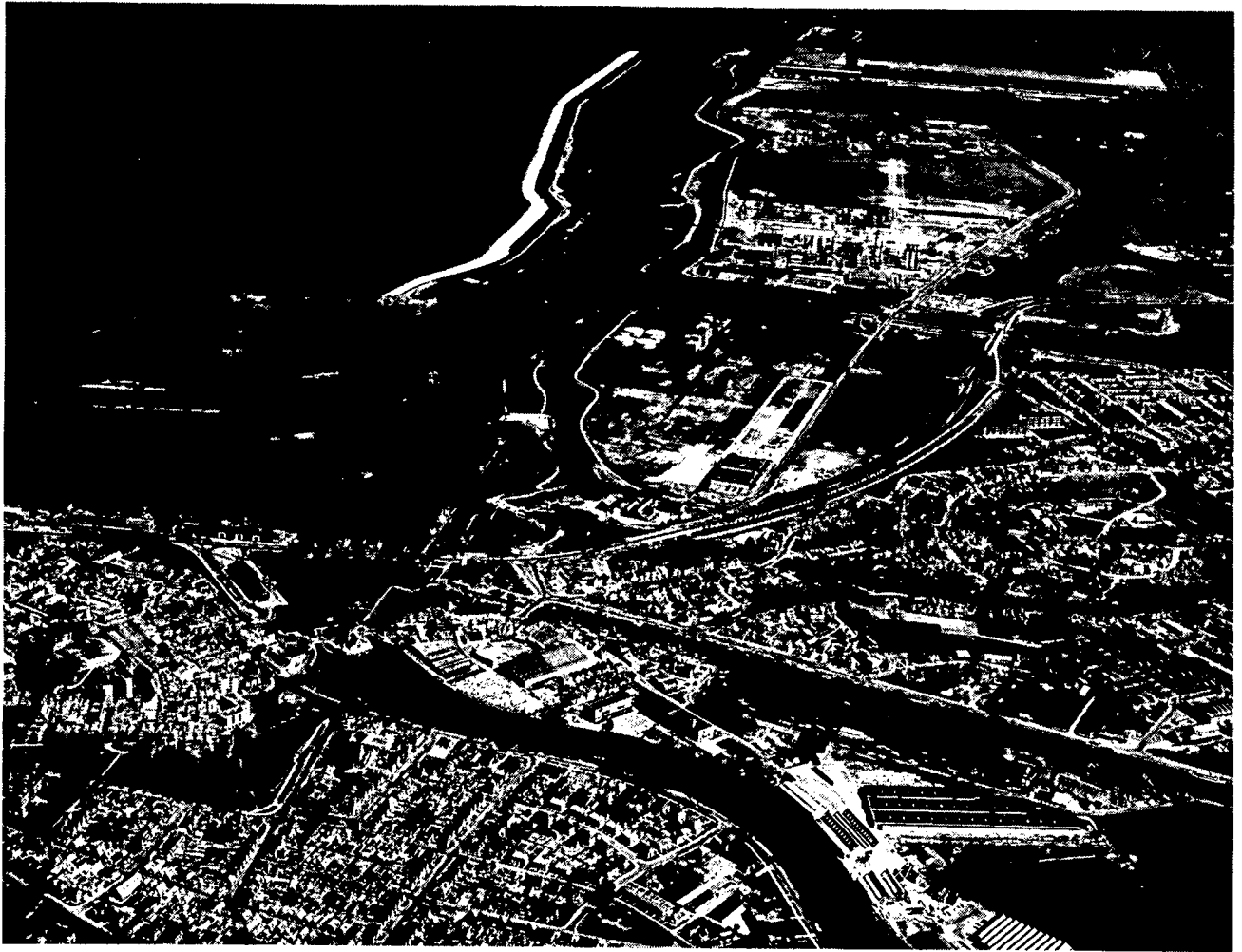
Deze voorstellen betekenen niet dat de criteria die gebruikt zouden worden volledig onafhankelijk zijn van de typische problemen van de onderscheiden gebieden. In menig geval is structurele werkloosheid het gevolg

¹⁰ J. Friedman: „The Implementation of Urban-Regional Development Policies: Lessons of Experience”, University of California te Los Angeles, School of Architecture and Planning, maart 1971.

¹¹ Dit is bijvoorbeeld het geval met de — anders wel bijzonder nuttige — statistische kwartaaloverzichten, uitgegeven door de gemeente Delfzijl.

¹² Voor meer details wordt verwezen naar de bijzonder originele bijdrage van Prof. Dr. L. H. Klaassen, aan het seminarium te houden in Mons (België) op 18 november 1971, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag, en getiteld: *De rol van de sociale infrastructuur en het milieu in de regionaal-economische groei*.

¹³ Bron: L. H. Klaassen: *Growth Poles in Economic Theory and Policy*, in UNRISD, Programme IV, Regional Development, A Review of the Concepts and Theories of Growth Poles and Growth Centers, Geneve, november 1970, (mimeographed).

Delfzijl

(Aerophoto - Schiphol)

van het feit dat een gebied met een eenzijdige structuur, bijv. mijnbouwregio's en textielgebieden, een structurele terugloop van de vraag of een zware mechanisatie ervaart en hierdoor in moeilijkheden raakt. Niet zelden hebben zulke gebieden een redelijke infrastructuur en een aanvaardbaar niveau van voorzieningen. Om deze redenen zouden zij onmiddellijk — op basis van de voorafgaande criteria — uitgezocht kunnen worden als groeicentra. De reeds bestaande vervoerstromen en sociale infrastructuur kunnen leiden tot hun selectie als groepolen, zodat het in de infrastructuur geïnvesteerde kapitaal behouden zou blijven.

In andere gevallen kan het afwijken van de weergegeven criteria voorkeur verdienen. De *basis* van de politiek blijft echter een rationeel beslissingsschema dat economische welvaart en sociaal welzijn op lange termijn beoogt.

Besluit

Met dit alles zijn we weer beland in de sfeer van de gebundelde deconcentratie, die in Nederland en Frankrijk als richtlijn is aangenomen sinds de jaren vijftig. Wat weten wij meer?

Iets over methodiek: deze werd in detail in dit artikel beschreven. Met name verdient het aanbeveling als houvast over een studie te beschikken, die alle sectoriële en regionale bindingen zichtbaar maakt.

Verder vermeldden wij iets over doelmatigheid in de uitvoering van streekplannen: deze wordt vooral gediend door het op elkaar afstemmen van doeleinden en middelen, door het streekplan niet afhankelijk te maken van politieke schommelingen en door het richten van alle middelen op een geconcentreerd object (artillerie-principe!).

Uiteindelijk weten wij nog weinig over de relatie tussen welvaart en welzijn, regionaal en nationaal gezien. Wel weten we dat de relatieve voorkeur voor „welzijn” ten opzichte van die voor de nominale welvaart stijgt, maar ook daarvan worden de gevolgen nauwelijks onderkend. Wij willen kwikloze vis eten, maar het „simplistische motto” blijft: geen kwik, geen transistors.

Het probleem van de uitbouw van een industrieel complex heeft ons misschien ver gebracht; toch heeft het noodzakelijk tot gevolg dat de probleemstelling volgens figuur 4 vernegenvoudigd is! Beantwoording van de gestelde vragen is niettemin een noodzaak geworden; wij dienen *thans* de lange-termijngevolgen van onze huidige beslissingen zo goed mogelijk te kennen. Na keuze komt techniek; de eerste stappen naar een integratie van de beschreven systemen werden reeds gezet.

JHPP

Marginalisme en behaviorisme in de theorie van de onderneming

Een interpretatie van de verschillen

DRS. A. NENTJES*

In een recent artikel in *ESB* stelt Prof. Hartog de marginalistische theorie van de onderneming tegenover de „behavioral theory of the firm”¹. De schrijver stelt daarin o.a. dat men beide theorieën beurtelings kan zien als benaderingen van elkaar of als vervanging voor elkaar. Hoe lezenswaardig de opmerkingen van Prof. Hartog ook zijn, uit zijn artikel komt niet duidelijk naar voren of beide theorieën op *alle* belangrijke verschilpunten als benadering van, respectievelijk vervanging voor elkaar beschouwd mogen worden. In het navolgende zal een bescheiden terreinverkenning in deze richting worden gedaan. We zullen zien dat de behavioristische theorie op bepaalde punten geïnterpreteerd kan worden als een aanvulling op de marginalistische theorie, welke zich zeer wel verdraagt met het marginalisme; op één punt echter, met name op de conceptie van de besluitvorming, blijft er een onoverbrugbaar verschil tussen beide theorieën bestaan.

De punten van verschil

Om tot een zinvolle vergelijking te komen, zullen we eerst de punten van verschil tussen de „interne gedrags-theorie van de onderneming” en de marginalistische theorie opsommen.

1. *Tijd*. De marginalistische theorie is een statische evenwichtstheorie. De onderneming bereikt haar evenwichtspositie in één stap. De „behavioral theory” onderzoekt het proces waarlangs de onderneming zich aanpast aan haar „omgeving”. De „behavioral theory” is een dynamische analyse, die de studie van situaties van onevenwichtigheid tot werkterrein heeft.

2. *Informatie*. In de marginalistische theorie is de onderneming „alwetend”. Ze kent alle voor haar relevante alternatieven en hun uitkomsten met zekerheid. In de „behavioral theory” heeft de onderneming slechts een beperkte en onzekere kennis van haar „omgeving”.

3. *Doelstelling*. In de marginalistische theorie streeft de onderneming naar het allerhoogste. Doorgaans is dat maximale winst. De onderneming in de „behavioral theory” streeft niet meer na dan zekere aspiratieniveau(s) t.a.v. haar doelvariabele(n).

4. *Besluitvorming*. De marginalistische theorie gaat uit van een holistische conceptie van de onderneming. Er is één beslissingscentrum dat over alle informatie beschikt, de doeleinden stelt en alle beslissingen neemt t.a.v. de waarden van de beslissingsvariabelen. De „behavioral theory” gaat uit van een niet-holistische conceptie. De besluitvorming ligt verspreid over een aantal organen die ieder voor zich eigen doelstellingen najagen.

Tijd, informatie en doelstelling

Indien men de onder 1, 2 en 3 genoemde vooronderstellingen uit de „behavioral theory” combineert met de holistische conceptie van de onderneming uit het marginalisme ontstaat er een dynamische theorie van de onderneming, welke zeer wel te verenigen is met de statische marginalistische theorie van de onderneming. De „behavioral theory” biedt de elementen voor een dergelijke theorie aan.

Laten we uitgaan van de holistische onderneming uit de traditionele marginalistische theorie van de onderneming. We laten echter de vooronderstelling vallen dat het besluitvormingsproces zich in het tijdloze afspeelt. Vanuit een gegeven initiële positie moet de onderneming nu van periode tot periode beslissen welke acties zij zal ondernemen om haar doeleinden te verwezenlijken. De „behavioral theory” stelt dat het niet realistisch is om te veronderstellen dat de onderneming a priori volledige en zekere kennis heeft omtrent haar omgeving, d.w.z. het verloop van de prijsafzetfunctie en de kostenfunctie. Wanneer we ook dit in rekening brengen, dan volgt daaruit meteen dat het voor de onderneming onmogelijk is om direct de maximaal behaalebare winst en de daartoe te stellen afzet of prijs te bepalen. Het ligt voor de hand de vooronderstelling te vervangen door het streven naar een zeker geaspireerd winstniveau, dat bijv. gebaseerd kan zijn op de in het verleden behaalde winst.

De onder 1, 2 en 3 genoemde geschilpunten tussen marginalisme en behaviorisme zijn te beschouwen als een onderling samenhangend geheel van vooronderstellingen, die men moeilijk gescheiden kan behandelen.

Laten we nu eens nagaan hoe een als boven geschetste onderneming zich zal aanpassen aan een gegeven marktsituatie. Hiervoor kunnen we terugvallen op een aantal in de „behavioral theory” ontwikkelde begrippen. Indien de feitelijke winst beneden het aspiratieniveau blijft, worden er „zoekprocedures” in werking gesteld, welke als het ware de omgeving aftasten op mogelijkheden

* De auteur is wetenschappelijk medewerker aan de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit te Groningen.

¹ Prof. Dr. F. Hartog: *Theorie van de onderneming*, in „*ESB*”, 22 september 1971, blz. 836-838.

om het nagestreefde aspiratieniveau te bereiken. Aan-nemend dat de onderneming in de initiële positie niet toevalligerwijs de maximale winst behaaldé, kan zij via de zoekprocedures zodanige veranderingen in haar beslissingsvariabelen (prijs of afzet) brengen, dat de winst groter wordt. Zou de behaalde winst stijgen tot het aspiratieniveau of zelfs erboven, dan zal volgens de „behavioral theory” het aspiratieniveau verhoogd worden, waarop het aftasten van de mogelijkheden tot winstvergroting verder wordt voortgezet. Indien nu de marktdata constant blijven, kan dit aanpassingsproces resulteren in een eindpositie waarin op generlei wijze verdere vergroting van de winst verkregen kan worden. De onderneming heeft het winstmaximum bereikt, waarvan de marginalistische theorie de evenwichtsvoorwaarden omschrijft, namelijk de gelijkheid van de marginale ontvangsten aan de marginale uitgaven voor elke beslissingsvariabele van de onderneming.

Beperken we ons tot de onder 1, 2 en 3 genoemde punten van verschil dan behoeft het verschil tussen de marginalistische theorie en de behavioristische theorie niet meer voor te stellen dan dat de „behavioral theory” de causale keten analyseert, waarlangs de evenwichts-situaties worden bereikt, terwijl de marginalistische theorie uitsluitend de evenwichtstoestand bestudeert.

Deze voorlopige conclusie legt reeds de vinger op een leemte in de marginalistische prijstheorie. Deze geeft namelijk wel een statische analyse van de consument en van de onderneming, maar mist een dynamische analyse van beide huishoudingen. De bedrijfseconomie mag dan bezig zijn deze leemte te vullen, dat neemt niet weg dat waar de taak van de micro-economische prijstheorie ligt — de analyse van prijsvorming op markten en de totale analyse van interdependenties tussen markten — de leemten er nog even groot liggen. De statische Marshalliaanse partiële analyse en de statische Walrasiaanse totale analyse moeten worden aangevuld — en eventueel geamendeerd — met een dynamische prijs- en markttheorie.

Besluitvorming

We komen nu tot het laatste punt van vergelijking: de holistische conceptie van de onderneming tegenover de niet-holistische opvatting. In de holistische conceptie van de onderneming is er slechts één beslissingscentrum. Eventueel kunnen er verscheidene doelstellingen zijn, maar deze worden door het beslissingscentrum op één noemer herleid in de ene doelstellingsfunctie, die geldt voor de onderneming als geheel. De niet-holistische conceptie stelt de onderneming voor als een organisatie, die is opgebouwd uit verscheidene beslissingscentra. Hierdoor is het mogelijk dat de onderneming er verscheidene doelstellingen op na houdt, die niet nader tegen elkaar worden afgewogen.

Nemen we als voorbeeld een niet-holistische onderneming die winst en omzet als doelvariabelen heeft. Het is nu al direct duidelijk dat een niet-holistische conceptie van de onderneming zich niet laat rijmen met de maximeringshypothese. Men zou in dit geval twee evenwichtsvoorwaarden krijgen voor respectievelijk maximale winst en maximale omzet, welke strijdig met elkaar zullen zijn.

De niet-holistische conceptie laat zich dus slechts

Alle bankzaken
65 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

(I.M.)

inpassen in een theorie, die uitgaat van satisfactiegedrag. Laten we daarom uitgaan van een niet-holistische onderneming, die aspiratieniveaus t.a.v. winst én omzet als doeleinden heeft. Hoe zal deze onderneming zich vanuit een initiële positie aanpassen aan haar „omgeving”? Ook hier geldt weer, dat waar de feitelijke resultaten beneden de aspiratieniveaus blijven, zoekprocedures in werking treden die tot betere resultaten leiden. De zoekprocedures en de aanpassing van aspiratieniveaus gaan door tot uiteindelijk de doelvariabelen omzet en winst de maximale waarden hebben bereikt, die binnen de gegeven organisatiestructuur van de onderneming mogelijk zijn.

Men moet echter niet denken dat er nu een ondernemingsmaximum in de zin van de marginalistische theorie is bereikt. Op zijn best is er partiële maximering van het winstdoel bij een gegeven afzetdoel en omgekeerd. Men kan zich voorstellen dat een verlaging van het aspiratieniveau van de omzet een stijging van de winst mogelijk zou maken. Een dergelijke wederzijdse afweging van doelstellingen vanuit één allesbeheersend gezichtspunt is echter in principiële tegenspraak met de niet-holistische conceptie van de onderneming.

Men kan zelfs niet stellen dat het eindresultaat van het aanpassingsproces overeenstemt met winstmaximering onder een omzetrestrictie. Deze rangorde van doelstellingen impliceert namelijk dat op een gegeven moment de zoekprocedures naar hogere winst worden stopgezet omdat het omzetdoel hiervan het slachtoffer zou worden. In een niet-holistische organisatiestructuur is deze rem niet ingebouwd. In de eerste plaats omdat de beslissingscentra slechts in beperkte mate van bovenaf gecoördineerd worden. In de tweede plaats omdat de interdependenties tussen de actieparameters die op vergroting van de winst zijn gericht en de actieparameters, die gericht zijn op omzetvergroting, onbekend zijn.

De conclusie moet dus zijn dat satisfactiegedrag in een niet-holistische organisatiestructuur van de onderneming als einduitkomst van het aanpassingsproces niet dezelfde positie oplevert als het evenwicht van de holistische maximerende onderneming uit de marginalistische theorie. Het valt daarom moeilijk in te zien hoe een niet-holistische conceptie van de onderneming ooit beschouwd kan worden als een benadering van de holistische conceptie. Op dit punt verschillen „behavioral theory” en marginalistische theorie principieel in hun vooronderstellingen.

Conclusies

Het voorgaande samenvattend komen we tot de conclusie dat de vooronderstellingen uit de „behavioral theory” omtrent tijd, informatie en doelstellingen in te passen zijn in een gedynamiseerde prijstheorie. Op deze punten kan de „behavioral theory” beschouwd worden als een aanvulling op de marginalistische statische prijstheorie. Ten aanzien van het punt besluitvorming liggen de zaken anders. Hier biedt de „behavioral theory” zich inderdaad aan als een alternatief voor de marginalistische prijstheorie.

Betekent dit laatste nu toch de genadestoot voor de traditionele prijs- en markttheorie? In zijn artikel citeert Hartog het bekende voorbeeld van de biljartspeler, wiens stoten men kan voorspellen met een theorie, die uitgaat van de hypothese dat de man zijn stoten berekent met behulp van de wetten van de mechanica, ook al weet men zeer wel dat de speler het in werkelijkheid niet zo doet. Cyert en Grunberg hebben hier echter m.i. terecht tegenover gesteld dat wanneer men de keuze heeft tussen een voorspelling, die gebaseerd is op een theorie van de interne beslissingsstructuur van de biljartspeler en een voorspelling gebaseerd op de mechanica-theorie, de theorie die het nauwst aansluit bij het feitelijke gedrag, de voorkeur verdient². Met andere woorden: een theorie die meer realistische vooronderstellingen maakt is beter dan de theorie met minder realistische vooronderstellingen. Op blz. 838 neemt Hartog trouwens zelf dit standpunt in.

Het is nu maar de vraag of de niet-holistische conceptie over de hele linie een realistischer vooronderstelling is dan de holistische opvatting. Met name in het kleinbedrijf, waar dikwijls gewerkt wordt onder een marktform, die volledige mededinging nabijkomt, lijkt de holistische conceptie dichter bij de realiteit te staan dan de niet-holistische. Dit sluit aan bij de opvatting van Machlup dat met name op markten die bij benadering de vorm van polypolie kennen, de traditionele prijstheorie tot relevante conclusies komt³.

De gedragstheorie van de onderneming zou het grondmateriaal moeten verschaffen voor een analyse van bedrijfstakken, die gedomineerd worden door bedrijven met een meer gecompliceerde organisatiestructuur. Dit zullen vaak oligopolistische markten zijn. Cyert en March hebben inderdaad laten zien dat de „behavioral theory” uitgebouwd kan worden tot een dynamische oligopolietheorie⁴. Deze aanpak lijkt veel voor te hebben op de statische analyse van vele traditionele oligopolietheorieën, die de oligopoliesituatie tracht te vangen in een aantal evenwichtsvoorwaarden.

De kracht van de marginalistische prijstheorie ligt in haar algemeenheid. Prijsvorming van eindprodukten, van produktiemiddelen en de welvaartsimplicaties van

de prijsvorming worden vanuit het ene en hetzelfde schema verklaard. Het is alles optimaliseren onder nevenvoorwaarde. De introductie van met name niet-holistische concepties zou aan deze eenheid een einde maken⁵. Daar kan de winst van een theorie die in ieder geval voor een aantal sectoren een betere verklaring biedt aan de huidige statische optimaliseringstheorie tegenover worden gesteld.

A. Nentjes

⁵ Terecht wijst Hartog erop dat de consequenties zich niet beperken tot de prijsvorming van eindprodukten, maar via de vraagfuncties van de ondernemingen zich evenzeer uitstreken tot de prijsvorming van produktiemiddelen.

Naschrift

Nog een kort-puntsgewijs commentaar.

1. Ik zie de interpretatie die de heer Nentjes geeft aan het satisfactiegedrag als benadering van het maximaliseringsgedrag in hoofdzaak als een verdere uitwerking van mijn gedachtengang. Alleen gaat het dunkt mij te ver wanneer hij stelt: „de marginalistische theorie is een statische evenwichtstheorie”, die dan blijkbaar door de satisfactietheorie wordt gedynamiseerd. De marginale analyse kan ook buiten de successieve approximatie via het satisfactiegedrag dynamisch worden opgezet, en ten dele gebeurt dat ook.

2. Het ontgaat mij waarom ook het niet-holisme niet ten dele kan worden opgevat als een benadering van het holisme. Wij moeten daarbij veronderstellen dat er één hoofdbeslissingscentrum is, dat echter zijn doelstelling niet volledig kan doorvoeren omdat er ook subbeslissingsbrandpunten zijn met eigen doelstellingen. M.a.w., er kan speling in de organisatie zitten. Het hoofddoel wordt alleen maar met een zekere benadering bereikt. Zelfs komt het mij voor dat deze interpretatie van een hoofdbeslissingscentrum, dat zich niet helemaal kan doorzetten, in vele gevallen realistischer is dan de opvatting, dat de onderneming uit een aantal losse brandpunten van beslissingen bestaat.

3. Zelfs al zou de behavioristische theorie op een bepaald punt realistischer zijn dan de maximaliserings-theorie, dan behoeft dit nog niet over het hele terrein winst te betekenen. Als wij met de meer realistische veronderstellingen niet uit de voeten kunnen bij de verklaring van de prijsvorming, moeten wij dit betalen met minder inzicht op dit punt. Het is echt weer de methodenstrijd: als we de volledige werkelijkheid willen vangen in ons denkschema, komen we niet of weinig verder dan beschrijving. We moeten wel een zekere stilering aanbrenge om tot generaliserende inzichten te komen. Nentjes stopt dit dilemma weg in een noot. Voor mij is het veel meer dan een noot. Het is het centrale punt.

F. Hartog

² R. M. Cyert en E. Grunberg: *Assumption, Prediction en Explanation in Economics*, in R. M. Cyert en J. G. March: „*A Behavioral Theory of the Firm*”, 1963, blz. 298-312.

³ F. Machlup: *Theories of the Firm: Marginalist, Behavioral, Managerial*, in „*American Economic Review*”, maart 1967, blz. 30, 31.

⁴ Cyert en March, (1963), blz. 86-99, 171-182, 279-284.

Matiging van de ambtenarensalarissen

C. P. A. BAKKER*

Hoewel ikzelf getroffen zou worden door een maatregel, welke door Prof. Dr. A. Heertje in *ESB* van 10 november 1971 in zijn bijdrage onder de titel „Matiging” is voorgesteld, moet ik eerlijk toegeven, dat zijn argumentatie hout snijdt. Het is weliswaar niet geheel juist, dat ambtenaren niet op straat kunnen worden gezet gelijk de werknemers in het bedrijfsleven, doch de kans daartoe is aanzienlijk geringer, omdat bij opheffing van een ambtelijke betrekking (reden voor ontslag) de overheid in het algemeen voor plaatsing in een andere ambtelijke betrekking zal zorgen.

Divergentie tussen pensioenregelingen

Er is nog een andere reden, waarom enige matiging van de ambtenarensalarissen te billijken is. De toepassing van het door de overheid gevoerde trendbeleid geeft de ambtenaren iets meer dan de werknemers in het bedrijfsleven. De oorzaak hiervan ligt bij de divergentie tussen de ambtelijke pensioenregeling en gelijkwaardige ondernemingspensioenregelingen. Er zijn belangrijke ondernemingspensioenregelingen die, afgezien van de wijze van de AOW/AWW-premiebetaling, in de praktische uitwerking identiek zijn met die van de overheid.

De commissie-Goedhart heeft er onlangs op gewezen dat een structurele AOW/AWW-premieverhoging voor rekening van de werknemer in bedoelde onderneming komt, waardoor de toeneming van zijn besteedbare inkomen wordt gedrukt. Die stijging van zijn besteedbare inkomen is de stijging van het bruto loon verminderd met de AOW/AWW-premieverhoging. Deze bruto loonsverhoging wordt aan het overheidspersoneel via de trendmethodiek — volgen van de bruto loonontwikkeling in het bedrijfsleven — doorgegeven; zij betekent echter hier een even grote toeneming van het besteedbare inkomen, daar de overheid de AOW/AWW-premieverhoging voor haar rekening neemt.

Matiging afhankelijk van de salarishoogte

Ook de stelling van Prof. Heertje, dat de matiging van de ambtenarensalarissen groter moet zijn naarmate het salaris hoger is, kan ik, ofschoon Prof. Heertje daarvoor geen argumenten heeft aangevoerd, wel onderschrijven. Het trendbeleid wordt namelijk voor de hogere ambtenaren op dezelfde wijze toegepast als voor de lagere en middelbare ambtenaren, terwijl in het bedrijfsleven zeker voor de hogere werknemers de trend afwijkt van die voor de lagere en middelbare werknemers. De geleidelijke daling van de rentabiliteit van het eigen vermogen heeft in het bedrijfsleven, zoals

algemeen bekend is, niet alleen geleid tot een, zij het beperkt, achterblijven van de salarissen voor hogere werknemers, doch ook tot een in vele gevallen drastische vermindering van emolumenten in de vorm van winstaandelen en tantièmes.

Daarbij komt dat het bedrijfsleven in het algemeen nog belangrijk minder goede pensioenvoorzieningen kent dan de overheid. „Final-pay” wordt nog maar op beperkte schaal toegepast en maxima voor pensioengrondslagen en pensioenen komen veelvuldig voor, zulks in afwijking van de ambtelijke voorzieningen. De hogere werknemer die tegen gelijk salaris in overheidsdienst treedt, gaat er daardoor materieel toch dikwijls aanzienlijk op vooruit. De sterke uitbreiding van overheidstaken in de achter ons liggende jaren heeft er naar mijn mening belangrijk toe bijgedragen, dat de salarissen voor de hogere ambtenaren zo hoog zijn geworden als nu het geval is. Daarbij zet ik mij niet af tegen de vroeger genomen denivelleringsmaatregelen — daarvoor waren destijds goede gronden aanwezig — doch wel tegen de voortgegangene rangeninflatie. Ook de lagere overheden, met name de provincies en de grote gemeenten, hebben door van elkaar de schaarse topfunctionarissen weg te kopen gezorgd voor de sterke stijging van de salarissen van de hogere ambtenaren.

Herstructurering ambtenarenpensioen

In dit verband lijkt het mij ook noodzakelijk, dat het parlement het rapport van de commissie-Goedhart bijzonder kritisch bekijkt. Deze commissie heeft in haar rapport o.m. de volgende tabel opgenomen. In deze tabel wordt, naar de toestand in december 1969, het ambtelijke pensioen met inbegrip van de AOW ten opzichte van het netto inkomen (d.i. inkomen volgens de schaal verminderd met het pensioenbijdrageverhaal) aangegeven.

bij een ambtelijk inkomen a)

	totale oudedags- voorziening	bruto	netto
voor loongroep 4	91,9%	815	776
voor de adjunct-commies	82,7%	1.211	1.133
voor de hoofdcommies	81,1%	1.811	1.673
voor de referendaris	80,3%	2.420	2.221
voor de administrateur	79,9%	2.820	2.581

a) Maandinkomens.

* De auteur is registeraccountant. Hij is werkzaam bij een semi-openbaar nutsbedrijf.

Door de structurele verhoging van de AOW zijn de in de tabel vermelde percentages inmiddels reeds hoger geworden.

Het in de vorm van pensioen uitgestelde loon is m.i. thans te hoog, omdat men over het hoofd ziet, dat naarmate de eindrang hoger is, altijd een of meer promoties zullen hebben plaatsgevonden, waardoor in de meeste gevallen het welvaartspeil gedurende de post-actieve periode hoger ligt dan in de actieve periode, waarin de behoeften — zeker wanneer het gaat om opvoeding van kinderen — duidelijk hoger liggen. Dit spreekt nog meer wanneer men in aanmerking neemt, dat de hogere ambtenaar in vele gevallen ook op andere wijze nog zorgt voor zijn oude dag, bijv. door de aankoop van een eigen woning of door besparingen in de vorm van verzekeringen en aankoop van effecten. Een herstructurering, waarbij voor de toekomstige diensttijd het pensioenpercentage van 1,75 wordt verlaagd tot 1,5 lijkt mij geboden, waarbij de aanvulling met 20% van de AOW zorgt voor een pensioen, dat samen met eigen voorzieningen alleszins redelijk is.

Daarbij past ook de invoering van een zeker maximum, waarbij ik denk aan de mogelijkheid voor de toekomst het gedeelte van het ambtelijke inkomen, dat uitgaat boven dat bij de rang van hoofdadministrateur

(schaal 150) niet te laten meetellen voor het pensioen. In combinatie met de voorgestane herstructurering betekent dit, dat bij het huidige salarispeil van genoemde rang ad rond f. 50.000 het pensioen wordt 60% of f. 30.000 + 20% van de AOW = circa f. 1.300, d.i. totaal f. 31.300, hetgeen uitkomt op ongeveer 68% van het ambtelijke netto inkomen (bruto inkomen minus pensioenverhaal). Bij een ambtelijk inkomen van f. 10.000 wordt dan een oudedagsvoorziening bereikt van f. 6.000 + f. 1.300 = f. 7.300, hetgeen ruim 75% van het netto ambtelijke inkomen is.

Het is duidelijk, dat een dergelijke ingreep, zelfs als deze gepaard zou gaan met enige salariscompensatie, op den duur tot belangrijk lagere kosten van de pensioenvoorziening zal leiden, in het bijzonder ten aanzien van topfunctionarissen, waarvoor de kosten thans buitensporig hoog zijn. Eerder heb ik gesteld, dat de huidige ambtelijke pensioenvoorziening voor de topfunctionarissen in wezen een grote loterij is, waarbij degenen die langer leven dan de gemiddelde levensduur in staat zijn een vermogen ten koste van de overheid te vormen, omdat hun pensioen duidelijk uitgaat boven hun consumptieve behoeften. Als regeren vooruitzien is, moeten wij nu de nodige veranderingen aanbrengen.

C. P. A. Bakker

Ingezonden

Het opleidingsniveau in 1973

In *ESB* van 13 oktober jl. werden in het artikel „Het opleidingsniveau in 1973” 2 tabellen gebruikt die volgens mij niet op elkaar aansluiten. Wat is namelijk het geval? Zowel in 1960, 1968 als in 1973 ligt het totale aanbod van arbeid ca. 540.000 tot ca. 630.000 manjaren hoger dan de werkgelegenheid (= de vraag). In dit verband meen ik 1 manjaar gelijk te kunnen stellen met (de prestatie in één jaar van) een werknemer. Het bijzonder grote verschil komt mij erg vreemd voor, daar Nederland noch in 1960 noch in 1968 een werkloosheid op zo'n grote schaal heeft gekend. Dit wordt ook gedemonstreerd door de saldi der arbeidsoverschotten in tabel 2, nl. 49.000 manjaren in 1960 en 81.000 manjaren in 1968.

Volgens tabel H 1 van het Statis-

tisch Zakboek 1970 (verder afgekort tot SZ 70) bedroeg het totale arbeidsvolume in 1968 — incl. de geregistreerde arbeidsreserve van 81.000 — 4.642.000 manjaren. Volgens tabel H 4 (SZ 70) bedroeg de totale bevoelingsbevolking per 31 mei 1960 — incl. 17.000 tijdelijk niet werkenden — 4.168.000 personen. De orde van grootte van deze cijfers komt nagenoeg overeen met de cijfers betreffende het arbeidsaanbod in 1960 en 1968 in *ESB*.

Wat is dan de oorzaak van het feit dat de vraag naar arbeidskrachten in 1960 en 1968, berekend op 3.692.000 respectievelijk 4.007.000 manjaren, zo ver beneden het aanbod blijft? De oorzaak ligt toch niet in „verborgen” werkloosheid?

Even raadselachtig is dan ook de berekening van de verwachte tekorten aan „lager” en „semi-hoger en hoger” personeel in 1973.

Wat is nu de verklaring voor de optredende verschillen tussen de tekorten in *ESB* en mijn overschotten, afgezien van het feit dat de percen-

tages in tabel 2 op hele cijfers zijn afgerond, waardoor ze opgeteld niet altijd op 100% uitkomen.

Of betreffen de cijfers in tabel 2 soms de in het betreffende jaar opgetreden additionele vraag en aanbod?

De nieuwste opleidingscategorie „semi-lager en hoger onderwijs” op de voorlaatste regel is een zeer fraaie vondst van de zetter.

Drs. G. W. M. M. Muller

Naschrift

Door een onzorgvuldigheid is er een misverstand mogelijk over de tabellen in mijn artikel: „Het opleidingsniveau in 1973”. De cijfers in de tabellen zijn juist. Het misverstand ontstaat echter omdat in tabel 1 onder vraag alleen de werkgelegenheid in de totale bedrijvensector wordt verstaan, terwijl in tabel 2, waarin de tekorten aan en overschotten van arbeid naar opleidingsniveau worden gegeven, ook rekening is gehouden met de vraag naar arbeid door de overheid, waarbij verondersteld is, dat de opleidingsratio's in de overheidssector in dezelfde mate zullen veranderen als in het bedrijfsleven als geheel.

L. H.

Categorie	Vraag	Aanbod	Overschot (A-V)
„Lager”	50% x 4.229.000 = 2.114.500	45% x 4.848.000 = 2.181.600 + 67.100 — 26.000 <i>ESB</i>	
„Semi-hoger en hoger”	4% x 4.229.000 = 169.160	4% x 4.848.000 = 193.920 + 24.760 — 48.000 <i>ESB</i>	

Ontwikkelingen in de wereldhandel

DRS. M. DEN ADMIRANT*

Gedurende de laatste twee decennia en vooral na 1958 heeft de internationale handel een belangrijke, haast onafgebroken groei te zien gegeven. Sedert 1950 is de waarde van de werelduitvoer van circa \$ 60 mrd. tot meer dan \$ 300 mrd. toegenomen en is het volume ervan ongeveer verviervoudigd. De reële groei van de export heeft, althans wat de niet-communistische landen betreft, de stijging van de goederenproductie overtroffen (zie tabel 1).

Tabel 1. Ontwikkeling van de wereldhandel, de wereldproductie en de wereldbevolking a) (1963 = 100)

	1938	1948	1958	1963	1968	1969	1970
Uitvoervolume	40	39	71	100	151	167	182
Voedingsmiddelen en grondstoffen	61	50	75	100	122		
Brandstoffen	29	34	71	100	147		
Industriële produkten ...	28	33	67	100	165	187	201
Productie :							
Grondstoffen	60	67	86	100	109		
Industriële produkten ...	30	45	73	100	136	146	149
Bevolking	66	75	91	100	111	114	

a) Excl. de communistische landen.

Bronnen: *Statistical Yearbook 1969*.

Monthly Bulletin of Statistics, juli 1971.

De naoorlogse ontwikkeling vormt een duidelijk contrast met die van de jaren twintig en dertig. Toen bleef de werelduitvoer achter bij de wereldproductie, naar aanleiding waarvan er veel getheoretiseerd werd over een afnemende betekenis van de internationale handel.

De uitbreiding van het wereldhandelsverkeer is gepaard gegaan met belangrijke veranderingen in de regionale verdeling en in de goederenstructuur. Deze tendenties willen we aan de hand van een aantal statistische gegevens nader bezien.

Handelsstromen

Om de veranderingen in de regionale verdeling van de wereldhandel na te gaan, is het dienstig, drie hoofdgroepen van landen te onderscheiden:

A. Ontwikkelde landen met vrije markten

Verenigde Staten, Canada, Europa uitgezonderd de tot groep C behorende Oosteuropese landen, Japan; Australië, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika;

B. Ontwikkelingslanden met vrije markten

in hoofdzaak Latijnsamerikaanse, Afrikaanse en Aziatische landen, niet behorende tot groep A of C;

C. Centraal geleide volkshuishoudingen

Sowjetunie en andere communistische landen in Europa (uitgezonderd Joegoslavië) en in Azië.

Tabel 2 laat zien, hoe de handel tussen de drie groepen en binnen elk van deze „blokken” zich sinds 1958 heeft ontwikkeld. De waarden van de diverse handelsstromen zijn belangrijk gestegen, maar de mate van de stijging is zeer verschillend geweest. Dientengevolge zijn duidelijke veranderingen in de relatieve betekenis van de handelsstromen opgetreden.

Verhoudingsgewijs is de handel binnen groep A aanzienlijk toegenomen, die tussen A en B daarentegen sterk verminderd. Het goederenverkeer tussen de ontwikkelde en de communistische landen werd in de eerste tijd na 1958 van meer belang, maar de laatste jaren is deze handel, uitgedrukt in procenten van de werelduitvoer, niet of nauwelijks gestegen. Ook de handelsstromen tussen de ontwikkelings- en de communistische landen namen aanvankelijk in betekenis toe; vanaf 1966 zijn ze echter van minder belang geworden.

Wat de handel binnen de groep der ontwikkelingslanden betreft, is een afnemende belangrijkheid te constateren. Hetzelfde geldt voor de intrahandel van de centraal geleide volkshuishoudingen, ondanks het feit, dat de daartoe behorende acht COMECON-landen de onderlinge handelsbetrekkingen sterk hebben geïntensiveerd.

Verschuivingen

Sinds 1958 is het aandeel van de ontwikkelde landen in de werelduitvoer van 66% tot 72% toegenomen, terwijl dat van de ontwikkelingslanden van 23% tot circa 17% is gedaald en het aandeel van de centraal geleide volkshuishoudingen ongeveer gelijk is gebleven (circa 11%).

Wanneer echter de in tabel 3 vermelde percentages voor diverse landen(groepen) worden bezien, zijn enkele opvallende verschuivingen binnen de blokken waar te nemen. De Verenigde Staten bleven 's werelds voornaamste exporterend land, maar de afstand tot verschillende concurrenten is duidelijk verkleind.

De EG-landen en Japan wisten hun positie belangrijk te verbeteren. West-Duitsland, dat in 1958 nog op de

* De auteur is werkzaam bij de Economische Voorlichtingsdienst.

Tabel 2. Handelsstromen binnen en tussen de groepen der ontwikkelde (A), ontwikkelings- (B) en centraal geleide landen (C), in miljarden dollars en in procenten van de werelduitvoer

Uitvoer naar Uitvoer van ↓		A		B		C		Totaal a)	
		waarde	%	waarde	%	waarde	%	waarde	%
A	1958	47,88	44,4	20,48	19,0	2,27	2,1	71,01	65,8
	1964	86,98	50,5	25,27	14,7	4,60	2,7	117,28	68,1
	1970	172,67	55,5	42,84	13,8	8,47	2,7	224,70	72,0
B	1958	17,89	16,6	5,72	5,3	0,85	0,8	24,79	23,0
	1964	24,93	14,5	7,32	4,3	1,94	1,1	34,57	20,1
	1970	40,23	12,9	10,58	3,4	2,78	0,9	54,20	17,4
C	1958	2,18	2,0	1,13	1,0	8,58	8,0	12,08	11,2
	1964	4,09	2,4	2,65	1,5	13,20	7,7	20,27	11,8
	1970	7,86	2,5	4,32	1,4	19,98	6,4	32,99	10,6
Totaal a)	1958	67,95	63,0	27,33	25,3	11,71	10,9	107,88	100,0
	1964	116,00	67,4	35,24	20,5	19,74	11,5	172,12	100,0
	1970	220,24	70,8	57,70	18,6	31,22	10,0	311,26	100,0

a) De bestemming van een klein deel van de werelduitvoer (bijv. scheepsproviand en bunkermateriaal) is niet bekend; in verband hiermee wijken de in de tabel vermelde totaalcijfers iets af van de som der waarden en percentages van A, B en C.

Bronnen: *Statistical Yearbook 1969*.

Monthly Bulletin of Statistics, juni 1971.

Tabel 3. Procentuele verdeling van de werelduitvoer volgens voornaamste landen (groepen) van herkomst

	1958	1964	1970
A. Ontwikkelde landen	65,8	68,1	72,0
w.v.: Verenigde Staten	16,5	15,3	13,7
Canada	4,7	4,5	5,4
EG-landen	21,7	24,7	28,4
West-Duitsland	8,5	9,4	11,0
Frankrijk	5,0	5,2	5,7
Italië	2,4	3,5	4,2
Nederland	3,0	3,4	3,8
België-Luxemburg	2,8	3,3	3,7
EVA-landen	14,8	14,0	13,1
Verenigd Koninkrijk	8,4	7,2	6,2
Japan	2,7	3,9	6,2
B. Ontwikkelingslanden	23,0	20,1	17,4
w.v.: Latijns-Amerika (20 republieken)	7,6	6,1	4,7
Afrika	4,3	4,2	4,1
Azië (excl. Midden-Oosten) ...	5,9	5,1	4,6
Midden-Oosten (Aziatisch deel)	3,7	3,5	3,3
C. Centraal geleide landen	11,2	11,8	10,6
w.v.: Sowjetunie	4,0	4,5	4,1
Andere Oosteuropese landen ...	5,4	6,2	5,7

Bronnen: zie onder tabel 2.

voet werd gevolgd door het Verenigd Koninkrijk, staat thans onbetwist op de tweede plaats. Zoals uit de tabel blijkt nam ook het Nederlandse aandeel in de wereld-export toe. Het behoeft geen betoog, dat de sterke stijging van de uitvoer der EG-landen voor rekening komt van de spectaculaire expansie van de onderlinge handel (in 1970 bijna 14% van de werelduitvoer tegen 7% in 1958).

Japan is sinds 1958 van de negende naar een met Engeland gedeelde derde plaats opgerukt. Hierbij dient echter in aanmerking te worden genomen, dat het Japanse aandeel in 1958 (2,7%) aanzienlijk onder het vooroorlogse percentage lag (1938 : 4,7%).

De Verenigde Staten hebben deze ontwikkeling met lede ogen moeten aanzien. Hun bijdrage in de werelduitvoer liep sinds 1958 van 16,5% tot 13,7% terug.

Daarbij kwam, dat het Amerikaanse aandeel in de wereldinvoer in mindere mate daalde en de laatste jaren zelfs weer steeg, zodat het in 1970 iets groter was dan in 1958 (12,2% tegen 11,7%).

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 366.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

Tabel 4. Wereldhandel en handel van ontwikkelde (A), ontwikkelings- (B) en centraal geleide landen (C) volgens goederensecties, in procenten

Goederensecties volgens SITC	Wereld		A		B		C	
	1958	1969	1958	1969	1958	1969	1958	1969
Uitvoer in miljarden dollars	107,5	272,7	70,7	193,2	24,8	49,8	12,1	29,8
Procentuele samenstelling van de uitvoer:								
0 en 1 Voeding, dranken, tabak	19,4	13,5	15,1	11,0	33,0	23,7	16,5	12,9
2 en 4 Grondstoffen	15,5	11,0	11,8	8,7	25,2	19,5	17,4	11,3
3 Minerale brandstoffen	11,4	9,1	4,9	3,1	30,0	32,7	11,2	9,2
5 Chemische produkten	5,5	7,1	7,2	8,8	0,9	1,7	4,5	4,8
7 Machines en vervoermaterieel	21,2	28,3	28,0	34,9	0,6	2,2	23,5	29,4
6 en 8 Andere fabrikaten	25,5	29,1	31,1	32,0	9,7	19,9	25,6	25,9
9 Niet afzonderlijk genoemde goederen	1,5	1,9	1,9	1,5	0,6	0,3	1,3	6,5 a)
Procentuele samenstelling van de invoer:								
0 en 1 Voeding, dranken, tabak	19,4	13,5	22,3	13,8	16,4	13,3	13,7	12,4
2 en 4 Grondstoffen	15,5	11,0	19,0	12,2	6,2	6,3	21,5	11,3
3 Minerale brandstoffen	11,4	9,1	11,8	9,6	11,4	8,4	7,8	5,5
5 Chemische produkten	5,5	7,1	5,1	6,6	7,3	9,0	5,0	6,8
7 Machines en vervoermaterieel	21,2	28,3	16,8	26,0	28,6	33,6	23,8	33,1
6 en 8 Andere fabrikaten	25,5	29,1	24,2	30,2	28,4	26,7	27,8	26,7
9 Niet afzonderlijk genoemde goederen	1,5	1,9	0,8	1,6	1,7	2,7	0,4	4,2 a)

a) Het percentage is ongewoon hoog, omdat in dit geval onder sectie 9 mede is begrepen een vrij belangrijke handel in goederen, waarvan de aard niet bekend is.

Bronnen: *Monthly Bulletin of Statistics*, maart 1963 en maart 1971.

De Amerikaanse bezorgdheid over deze ontwikkeling is uit de maatregelen van 15 augustus jl. duidelijk genoeg gebleken; de mogelijkheid van een tekort op de handelsbalans over het gehele jaar 1971 — het eerste deficit sedert 1893 — was geenszins denkbeeldig. Al in juni jl. schreef het Amerikaanse weekblad *US News & World Report*: „Other nations — old friends and enemies alike — are being warned: The US intends to remain the No 1 trader on earth, come what may”.

Ten aanzien van de ontwikkelingslanden blijkt uit tabel 3, dat de daling van het Latijnsamerikaanse en het Aziatische aandeel in de werelduitvoer het grootst is geweest. Afrika en het Midden-Oosten hebben het er minder slecht afgebracht, mede dank zij de olie-export van landen als Libië, Saoedi Arabië en de staten aan de Perzische Golf; daardoor is het aandeel van Afrika en het Midden-Oosten in de wereldolieuitvoer duidelijk toegenomen.

Hiermede roeren we een andere belangrijke ontwikkeling in de wereldhandel aan, namelijk de veranderingen in de goederenstructuur.

Andere goederenstructuur

De wereld is de laatste decennia steeds meer ge-industrialiseerd en dit weerspiegelt zich op duidelijke wijze in de samenstelling van het internationale goederenverkeer (zie tabel 4). Het aandeel van industriële

produkten¹ in de wereldhandel is aanzienlijk gestegen en dat van voedingsmiddelen en agrarische grondstoffen² is sterk teruggelopen.

Deze ontwikkeling is reeds lange tijd aan de gang. In 1913 bestond de wereldhandel nog voor 50% uit voedingsmiddelen en agrarische grondstoffen en voor de andere helft uit mineralen en industriële goederen. Sindsdien wijzigde de samenstelling zich, zoals is aangegeven in tabel 5.

Zoals voor de hand ligt, zijn er belangrijke verschillen tussen de in- en uitvoerstructuur van de ontwikkelde landen en die der ontwikkelingsgebieden. De uitvoer van de eerstgenoemde groep bestaat voor meer dan 75% uit industriële produkten. Het aandeel van deze goederen in de export van de ontwikkelingslanden belooft slechts 24%, maar is belangrijk hoger dan in 1958, toen het niet meer dan 11% bedroeg.

Vergelijkt men de invoerstructuur van de drie landengroepen, dan zijn eveneens duidelijke verschillen te ontwaren. De import van grondstoffen is uiteraard voor de ontwikkelde landen relatief belangrijker dan voor de ontwikkelingsgebieden. Het omgekeerde geldt ten aanzien van de invoer van kapitaalgoederen. Wat de overige goederengroepen betreft, zijn de verschillen echter kleiner.

Ontwikkeling van de ruilvoet

De hierboven gesignaleerde wijzigingen in de regionale verdeling en in de goederenstructuur van de internationale handel zijn voornamelijk van reële aard, m.a.w. ze zijn toe te schrijven aan veranderingen in

Tabel 5. De goederenstructuur van de wereldhandel

	1913a)	1953a)	1969
	(procenten)		
voedingsmiddelen	29	23	14
agrarische grondstoffen	21	14	8
mineralen	13	20	12
industriële produkten	37	43	66

a) De gegevens voor 1913 en 1953 zijn ontleend aan Charles P. Kindleberger: *Foreign trade and the national economy*, 1962, blz. 89.

¹ Hiertoe worden gerekend de SITC-secties 5 (chemische produkten), 6 en 8 (fabrikaten) en 7 (machines en vervoermaterieel).

² De SITC-secties 0, 1, 2 (grootste deel) en 4.

Tabel 6. Indices van de ruilvoet en van de koopkracht van de uitvoer (1963 = 100)

	Uitvoerprizen		Invoerprizen		Ruilvoet		Koopkracht van de uitvoer	
	1958	1970	1958	1970	1958	1970	1958	1970
Ontwikkelde landen	99	114	103	112	96	102	67	193
Noord-Amerika	99	122	102	119	97	103	76	168
EG	100	111	105	109	95	102	60	216
Japan	104	111	106	108	98	104	50	331
Ontwikkelingslanden	165	110	101	108	104	102	78	161
(idem, excl. petroleum)	(103)	(118)	(102)	(108)	(101)	(109)	(78)	(154)
Latijns-Amerika	102	120	102	110	101	108	83	137
Afrika	109	116	99	113	110	103	74	176
Midden-Oosten	114	101	97	111	117	91	77	177
Rest van Azië	100	106	100	103	100	103	76	168

Bron: *Monthly Bulletin of Statistics*, juli 1971.

het volume van de in- en uitvoer. Weliswaar heeft ook het verloop van de goederenprizen een rol gespeeld, maar de invloed daarvan is toch niet zo groot geweest als soms wordt gedacht.

De in tabel 6 vermelde indices tonen aan, dat de gemiddelde prijzen van produkten uit ontwikkelde landen sinds 1958 sterker zijn gestegen dan die van goederen uit de ontwikkelingslanden. De divergentie is echter vooral te wijten aan een daling van de olieprizen; laat men de olieuitvoer buiten beschouwing, dan treedt een kleiner verschil in prijsontwikkeling aan de dag. Opgemerkt zij, dat de situatie inmiddels is gewijzigd door de sterke verhoging van aardolieprizen.

Tabel 6 laat tevens zien, dat de invoerprizen voor de groep der ontwikkelde landen meer omhoog zijn gegaan dan voor de ontwikkelingsgebieden. Als gevolg van het prijsverloop is de ruilvoet (uitvoerprizen gedeeld door invoerprizen) van de ontwikkelde landen t.o.v. 1958 verbeterd, zulks in tegenstelling tot de „terms of trade” van de ontwikkelingslanden. Indien echter weer wordt afgezien van de olie-export, blijkt de ruilvoet van de laatstgenoemde groep zich vanaf 1963 gunstig te hebben ontwikkeld.

Een betere maatstaf om de positie van de diverse landen in de wereldhandel te vergelijken is de *koopkracht van de uitvoer*, ook wel aangeduid als „income terms of trade” (ter onderscheiding van de „commodity terms of trade”). Hierin zijn niet alleen de in- en uitvoerprizen maar ook de geëxporteerde hoeveelheden verdisconteerd. De koopkracht van de uitvoer is namelijk gelijk aan: exportvolume \times ruilvoet (anders gezegd: uitvoerwaarde gedeeld door invoerprizen).

Uit de betreffende indices in tabel 6 blijkt, dat vooral de „income terms of trade” van Japan aanzienlijk zijn verbeterd. De koopkracht van de EG-export nam eveneens belangrijk toe, zij het in minder sterke mate. Voor Noord-Amerika (Verenigde Staten en Canada) was de verbetering van de „income terms of trade” sinds 1958 nauwelijks groter dan voor de gezamenlijke ontwikkelingslanden. Opvallend is verder, dat de Latijns-Amerikaanse republieken de koopkracht van hun export in geringere mate zagen stijgen dan de overige ontwikkelingsgebieden doordat het uitvoervolume minder sterk toenam.

Onzekere perspectieven

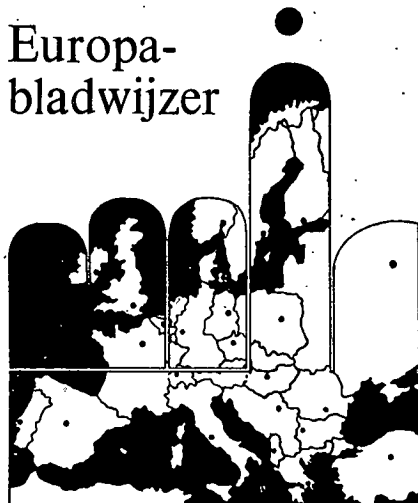
In verband met de huidige internationale monetaire situatie en de recente Amerikaanse economische maatregelen heerst thans onzekerheid over de verdere ontwikkeling van de wereldhandel. Begin 1971 was echter reeds te voorzien, dat de reële groei van de wereldexport dit jaar zou vertragen. In het onlangs verschenen jaarverslag van de GATT, dat reeds vóór augustus ter perse ging, wordt de toeneming van het volume van de wereldhandel voor 1971 geraamd op 5 à 7% tegen 8,5% in 1970 en 10% in 1969. Ook voor de volgende jaren verwacht de GATT een vertraging van het expansie-tempo, onder meer omdat de tariefverlagingen in het kader van de Kennedy-Ronde, die de laatste vier jaren een belangrijke stimulans voor de internationale handel betekenden, per eind 1971 worden afgesloten. Volgens de GATT is het nog te vroeg om te beoordelen, of de pariteitsveranderingen en het vrijlaten van wisselkoersen sinds mei jl. belangrijke gevolgen voor de wereldhandelsstroom hebben gehad.

Het Amerikaanse economische programma van augustus 1971 vormt een nieuwe onzekere factor voor de internationale handel. Indien als nasleep ervan een soort handelsoorlog zou uitbreken, is een reële teruggang van het wereldgoederenverkeer niet ondenkbaar. Tijdens de bijeenkomst van de Groep van Tien in september jl. werd in dit verband opgemerkt, dat de wereld zich in een periode van „creeping protectionism” bevindt.

Te hopen is, dat de gevaren die de internationale handel thans bedreigen, kunnen worden afgewend. Voor de toekomst van de wereld-economie is een verdere uitbreiding van de handel van veel belang. Nog onverminderd geldt wat de Amerikaan Benjamin Franklin ruim tweehonderd jaar geleden zei: „No nation was ever ruined by trade”.

M. den Admirant

Indien u niet alles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u ESB onmogelijk missen.

LITERATUUR OVER GROOT-BRITANNIË

in verband met de toetreding tot de Europese Gemeenschappen

De principe-beslissing van het Engelse parlement van 28 oktober 1971 tot toetreding tot de Europese Gemeenschappen wordt algemeen als een historische daad beschouwd. Na tien jaar is het eindelijk gelukt de onderhandelingen over toetreding van de derde grote Westeuropese mogendheid tot een goed einde te brengen.

Van de onderhandelingsronde 1961-1963, die door De Gaulles veto werd geblokkeerd, hebben Miriam Camps¹ en Nora Beloff² de geschiedenis geschreven. In het boek van Miriam Camps wordt bovendien de houding van Groot-Brittannië tegenover het streven naar economische integratie op het vasteland van Europa onder de loep genomen. Als vervolg op dit boek schreef Miriam Camps in 1966 een boek over de ontwikkeling van de Europese Gemeenschappen in 1963-1966³. Hierin wordt ruime aandacht besteed aan de wijze waarop Groot-Brittannië het veto van De Gaulle verwerkte en hoe in 1965-1966 de Britse belangstelling voor de Gemeenschappen weer ging toenemen. Dat deze schrijfster de ontwikkeling goed heeft voorzien, blijkt uit de volgende zin, die ze in een hoofdstuk over de toekomst van Europa neerschreef: „The Europe of tomorrow will almost certainly include the British, the Norwegians, the Danes, and the Irish” (blz. 234).

In beide onderhandelingsronden (1961-1963 en 1970-1971) is de nadruk op economische factoren gelegd. Dat was niet anders mogelijk, omdat de toetreding tot het Europa van de

Zes formeel bestaat uit de aansluiting bij de gemeenschappelijke markt. Het resultaat van de onderhandelingen wordt daardoor dikwijls ook vooral economisch gewaardeerd. In dat kader wordt wel de conclusie getrokken, dat Engeland een te hoge prijs betaalt. Het is moeilijk te beoordelen in hoeverre deze conclusie juist is. Ongewijfeld zal, zeker op langere termijn, tegenover het economische offer een economisch voordeel staan. Dit laatste is thans echter niet te becijferen.

Elke beoordeling is overigens onvolledig, wanneer het politieke moment buiten beschouwing wordt gelaten. Uiteindelijk is zowel de bestaande Europese integratie als de toetreding van Groot-Brittannië een politieke aangelegenheid. Dat wordt in het „White Paper” van de huidige Britse regering met zoveel woorden uitgesproken: „The costs of joining the Community — set out in this White Paper — are the price we should have to pay for the economic and political advantages”⁴. Deze politieke voordelen zijn — evenmin als de economische voordelen — concreet voor te stellen. We kunnen a contrario redenerend uit zowel de resultaten van de onderhandelingen als de Franse bereidheid om tot overeenstemming te komen afleiden, dat de politici van Europa er politiek voordeel in zien.

In deze bladwijzer worden enige boeken besproken die over Groot-Brittannië handelen, al dan niet in verband met de toetredingsonderhandelingen^{5, 6}.

L. J. Williams: *Britain and the world economy 1919-1970*.

Fontana Introduction to Modern Economics, Collins Sons and Co, Londen 1971, 192 blz.

Williams beoogt in dit boek een overzicht te geven van de wijze waarop de Britse economie en de Britse economische politiek zich sinds de eerste wereldoorlog hebben ontwikkeld. Hij legt daarbij de nadruk op de beschrijving van de werkelijkheid met hier en daar een verklaring op theoretisch-economische gronden.

De meest opvallende karakteristiek van het boekje is dat Williams de lotgevallen van Englands economie poogt te verklaren vanuit de structurele ontwikkeling sinds 1815. Hoewel in de titel als aanvangsjaar 1919 is vermeld, begint hij in het inleidende hoofdstuk de hoofdlijnen van de ontwikkeling in de 19e eeuw te schetsen.

Hij concludeert daarin dat al kort na 1870 de relatieve achteruitgang van Englands economische positie is begonnen. Hij verklaart dit uit het feit dat Engeland zijn dominerende positie had verkregen omdat het de eerste moderne industriële mogendheid was. Naarmate andere landen zich industrialiseerden, verdween de comparative voorsprong. Vooral de Verenigde Staten drukten de voetsporen van Groot-Brittannië. Dat deze ontwikkeling indertijd werd voorzien, illustreert Williams met een citaat uit *The Economist* van 1851: „It is as

¹ Miriam Camps: „*Britain and the European Community 1955-1963*”, Oxford University Press, 1964.

² Nora Beloff: „*The General says No; Britain's Exclusion from Europe*”, Penguin Special, 1963.

³ Miriam Camps: „*European Unification in the Sixties; From the Veto to the Crisis*”, McGraw-Hill Book Company, Londen 1966.

⁴ White Paper „*The United Kingdom and the European Communities*”, CMND 4715, juli 1971, no. 59; evenzo: Anthony Sampson: „*The new Europeans*”, A Panther Book, 1971, blz. 471.

⁵ Het resultaat van de toetredingsonderhandelingen is in kort bestek te vinden in het genoemde „White Paper”. De stand der onderhandelingen wordt ook bijgehouden in „*Common Market Law Review*”, volume 8, 1971:

I. in no. 1, januari 1971, blz. 52-73;

II. in no. 2, april 1971, blz. 213-240;

III. in no. 3, juli 1971, blz. 352-379;

(wordt voortgezet).

⁶ Andere publikaties opgesteld met het oog op de toetredingsonderhandelingen:

— „*Advies van de Commissie der Europese Gemeenschappen aan de Raad*” betreffende de verzoeken om toetreding van het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Denemarken en Noorwegen, 1 oktober 1969 (supplement bij het „*Bulletin der EG*”, no. 9-10/1969);

— *Confederation of British Industry*, „*Britain in Europe; A Second Industrial Appraisal*”, januari 1970;

— *Rapport-Hallstein (c.s.)*, opgesteld in opdracht van het Comité-Monnet, in *Nederlandse vertaling uitgegeven door de Europese Beweging in Nederland onder de titel „Zes plus Eén”*, 's-Gravenhage 1969.

certain as the next eclipse that the industrial output of the United States will soon surpass that of Britain" (blz. 12).

Het boek bevat verder grotendeels een beschrijving van de neergang van Englands economische positie. Williams heeft daarbij het meest oog voor de binnenlandse economische ontwikkeling. De titel van het boek is dan ook enigszins misleidend. De wereldeconomie komt er slechts aan te pas als dit nodig is om de typisch Engelse situatie te begrijpen. Dit blijft al direct in de hoofdstukken, waarin hij de jaren twintig, nl. de periode na de eerste wereldoorlog tot de grote depressie, beschrijft. Deze jaren zijn in Engeland vooral gekenmerkt door het streven naar herstel van de „vooroorlogse" gouden standaard. Dat wil zeggen: herstel van de vooroorlogse goudwaarde van het pond sterling. In deze hoofdstukken worden theoretische verklaringen en internationale aspecten slechts in de beschouwing betrokken voor zover dit voor een goed begrip noodzakelijk is. Niettemin is deze beschrijving van hoe de gouden standaard uiteindelijk ten onder ging en ten onder moest gaan uitermate leerzaam: verplichte lectuur voor studenten in de internationale economische betrekkingen.

In zijn beschrijving van de jaren na de tweede wereldoorlog brengt Williams de herhaalde Britse verzoeken tot toetreding tot de Europese Gemeenschappen merkwaardigerwijs in het geheel niet ter sprake. De jaarlijkse economische groei in Groot-Brittannië blijft immers sinds de tweede wereldoorlog achter bij die in de EG. Van aansluiting bij de gemeenschappelijke markt mag op den duur wel een groeistimulans worden

verwacht. Het zou een methode kunnen zijn om de neergang van Englands economische macht te keren. We kunnen vaststellen dat de toetredingspogingen van Groot-Brittannië goed hadden gepast in de gedachten-gang van Williams, zoals in dit boek neergelegd. Hij verstrekt overigens gegevens over de groei in Groot-Brittannië tussen 1856 en 1962 (blz. 56), waaruit blijkt dat sinds de eerste wereldoorlog de economische groei structureel toeneemt (1856-1899: 2%; 1899-1913: 1,1%; 1924-1937: 2,3%; 1948-1962: 2½%). Maar hij geeft toe dat van 1950 af de groeivoet achterblijft bij die van de belangrijke industriële landen.

Gemiddelde jaarlijkse groeivoet 1950 - 1960

(in % van bruto binnenlands produkt)

België	2,9
Frankrijk	4,4
Duitsland	7,6
Italië	5,9
Zweden	3,3
Groot-Brittannië	2,6
Verenigde Staten	3,2

Bron: Williams, blz. 127.

Het boek van Williams is een goede inleiding tot de economische ontwikkeling van Engeland. Het graaft niet diep, waardoor de lezerskring ruim kan zijn.

Centrum voor Economische Studiën van de Katholieke Universiteit te Leuven: Het Verenigd Koninkrijk in de EEG? Voor- en nadelen voor de Belgische economie. Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen-Utrecht 1970, 327 blz.

Deze studie is ontstaan uit de be-

hoefte van de Belgische regering aan kennis over de gevolgen van de Britse toetreding tot de Europese Gemeenschappen voor de Belgische economie. De opdracht tot deze studie werd in september 1967 door het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel gegeven aan het Centrum voor Economische Studiën van de Leuvense universiteit. Een werkgroep internationale economie van dit centrum heeft het onderzoek uitgevoerd.

De studie werd tot drie kernproblemen beperkt: de monetaire en financiële problemen van de Britse toetreding, de gevolgen voor de handelsbetrekkingen en de landbouwproblemen. Er werden drie commissies ingesteld, die nogal onafhankelijk van elkaar elk een rapport opstelden. Als voorzitter van de commissie monetaire en financiële problemen fungeerde Prof. J. Mertens de Wilmars, van de commissie buitenlandse handel en industriële bedrijvigheid Prof. F. R. Vanes en van de commissie landbouwproblemen Prof. V. van Rompuy.

In het eerste deel (blz. 27-113) over de monetaire en financiële problemen wordt de groei van de Britse economie, die traag is in vergelijking met de economische groei van de belangrijkste Westerse landen, geanalyseerd. De „stop and go"-politiek leidde periodiek tot een krachtige stijging van de invoervraag. Daartegenover stond een slechts geringe toeneming van de uitvoer. De hieruit voortvloeiende ontwikkeling van de handelsbalans wordt als de voornaamste oorzaak van de herhaaldelijk opgetreden crisissen in de Britse betalingsbalans aangemerkt. Het binnenlandse monetaire beleid schoot tekort om dit destabiliserende effect te beperken, laat staan op te heffen.

Vervolgens wordt de invloed van internationale financiële transacties beschreven, voornamelijk van de kapitaaluitvoer en de „sterling-balances". Hierover worden interessante uiteenzettingen gegeven. De actuele waarde ervan is echter betrekkelijk, omdat men uitgaat van gegevens en feiten zoals die beschikbaar of bekend waren in de eerste helft van 1968. Juist na dit tijdvak hebben zich belangrijke gebeurtenissen in de internationale financiële wereld voorgedaan, zoals de Duitse revaluatie, de Franse devaluatie, de voorgenomen Europese monetaire unie, sinds mei jl. het zwendend worden van veel valuta en de nieuwe Amerikaanse politiek.

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66,
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven. Wij leveren ook:

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

In tegenstelling tot wat de ondertitel van het boek doet vermoeden, worden slechts eenmaal en dan nog zeer terloops de gevolgen van deze ontwikkeling in Engeland voor de Belgische economie aangestipt.

Het tweede deel (blz. 115-216), dat aan de buitenlandse handel en industriële bedrijvigheid is gewijd, is nogal technisch. De aandacht is vooral gericht op het peil van de tariefbescherming zowel aan de Britse als aan de EG-grenzen. Hier wordt wel aandacht aan de gevolgen voor België besteed. Globaal wordt geconcludeerd, dat de Belgische handel en de industriële bedrijvigheid positief zullen worden beïnvloed door de Britse toetreding.

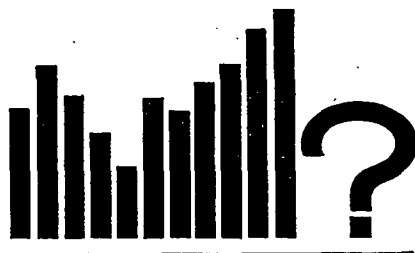
In het derde deel „Landbouwproblemen” (blz. 217-327) wordt eerst een vergelijkende beschrijving van de landbouwpolitiek in de EG, Engeland, Denemarken, de Ierse Republiek en Noorwegen gegeven⁷. Vervolgens wordt een raming gemaakt van de produktie en het verbruik van landbouwprodukten in 1975. Ook in deze berekeningen werd uitgegaan van gegevens die in de eerste helft van 1968 bekend waren. Er kon dus geen rekening met het plan-Mansholt worden gehouden. Uiteraard staat het begrip zelfvoorzieningsgraad centraal in deze beschouwingen⁸.

Geconcludeerd wordt dat toetreding van Groot-Brittannië tot de Euromarkt overwegend gunstige perspectieven voor de Belgische landbouw biedt. Hoewel de Belgische landbouw niet sterk op de export is gericht, valt een uitbreiding van de produktie van eieren, tomaten, sla, witlof, appels en sierplanten te verwachten. Een voorwaarde voor de uitbreiding van groenten noemt het rapport een aanpassing aan de Britse smaak. De verschuivingen in de financiering van de gemeenschappelijke

landbouwpolitiek zullen een verlichting van financiële lasten voor de Belgische schatkist betekenen, voornamelijk door een daling van de te storten bijdragen in het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw volgens de vaste verdeelsleutel.

Het Belgische onderzoek is een voorbeeld van de wijze waarop economisch-politieke beslissingen zouden moeten worden voorbereid. Uitgaande van bepaalde veronderstellingen en vereenvoudigde modellen wordt het gevolg van concrete beleidsbeslissingen berekend. Door de vele kwantitatieve exercities is het niet een gemakkelijk leesbaar boek geworden. Hoewel de tekst in vele paragrafen en onderparagrafen is onderverdeeld, is de lijn van het betoog soms moeilijk terug te vinden. Misschien hebben teveel verschillende pennen aan het onderzoek geschreven.

Europa Instituut,
Leiden.

Prognotities

KENTERING IN HET VERKEERSBELEID

De Memorie van Toelichting van Verkeer en Waterstaat geeft dit jaar een waardevol beeld van een aantal structurele ontwikkelingen op verkeer- en vervoergebied, die weliswaar al langer gaande zijn maar nog niet door iedereen als zodanig worden onderkend. De toon van deze Memorie van Toelichting is duidelijk anders dan die van vorig jaar. Het is duidelijk dat de verkeers- en vervoersproblematiek nu toch wel op een andere manier benaderd wordt. Dit wordt uiteraard niet alleen verklaard door het feit dat er nu een andere bewindsman op dit ministerie zit. Het is eveneens duidelijk, dat er nu een kentering op til is met betrekking tot de maatschappelijke waardering van particulier vervoer en openbaar vervoer.

In de inleiding van de Memorie van Toelichting wordt een uitgesproken kritische houding ingenomen ten opzichte van verschillende alternatieve verkeersmiddelen. Zonder omwegen wordt duidelijk gesteld dat nu, vooral in de stedelijke agglomeraties, de tijd rijp lijkt te worden om de problemen, veroorzaakt door de wijze waarop men zich wil verplaatsen, vanuit een ander gezichtspunt te benaderen. Het besef groeit, dat de plaats van de auto in onze maatschappij aan een herwaardering moet worden onderworpen. Deze conclusie gaat al een belangrijke stap verder dan de erkenning dat het gebruik van de auto wel enkele problemen met zich meebrengt.

De Minister erkent, dat voor de individuele autobezitter de auto uiteraard vele positieve aspecten heeft. De negatieve aspecten worden voor anderen dan de gebruikers echter steeds meer voelbaar naarmate de autodichtheid toeneemt. Deze negatieve aspecten komen tot uiting in toenemende verkeersonveiligheid, ruimtebeslag, luchtverontreiniging en andere hinder. De Memorie geeft een interessante historische schets van de betekenis van de auto voor zijn omgeving.

Omstreeks 1900 was een auto een bezienswaardigheid en was er nauwelijks sprake van hinder. Binnen een halve eeuw veranderde dit. De auto werd een algemeen gebruiksartikel en was geen interessante bezienswaardigheid meer. Van een schadelijke invloed op de omgeving was in deze tweede fase nog weinig te merken.

In de huidige situatie — en dit geldt voornamelijk in de randstad — heeft de auto een hinderlijke invloed en veroorzaakt materiële en immateriële schade. In deze derde fase overheersen de negatieve externe aspecten. De hinder uit zich bovendien niet alleen wanneer de auto rijdt, maar evenzeer wanneer hij stilstaat. Hieruit is dan ook inmiddels de conclusie getrokken, dat ook stilstaande auto's belast moeten worden. Tot de jaren vijftig hadden de meeste straten in de steden niet alleen de functie van verkeersader, maar werden ze ook gebruikt voor ontmoeting en spel. Thans is de straat overwegend parkeerplaats geworden; de doorstroming van het verkeer wordt hierdoor gemerd.

Ook het vliegtuig is inmiddels in de derde fase gekomen, waar het zijn negatieve invloed op anderen dan

⁷ Een goede vergelijking tussen de landbouwpolitiek in de Europese Gemeenschap en Groot-Brittannië vindt men ook in Lord Walston: „Farm Gate to Brussels”, *Fabian Research Series* 288, mei 1970.

⁸ Over dit onderwerp is een beter overzicht verschenen in het jaarverslag 1969 van het Landbouw-Economisch Instituut: A. Maris: „De betekenis van de uitbreiding van de EEG met de vier kandidaallanden voor het agrarisch marktevenwicht”, blz. 9-57.

de gebruikers betreft. Bij schepen is dat in het algemeen nog niet het geval, maar in de categorie pleziervaartuigen zullen de motorboten, wanneer de huidige groei doorgaat, snel de negatieve fase bereiken.

De uitbreiding van de voor verkeer en vervoer vereiste infrastructuur wordt in toenemende mate kritisch gevolgd in verband met de eventuele schade aan het milieu. Voor de grote zeehavencomplexen, luchthavens en wegen is men de negatieve fase reeds dicht genaderd of is ze al bereikt. Ook hier ziet men het bovengenoemde historische proces zich afspelen.

In het begin van deze eeuw werd de aanleg van wegen van groot algemeen belang geacht vanwege hun ontsluitende functie, waardoor de leefruimte werd vergroot. Nu zijn we alweer in de fase, waarin de negatieve effecten zwaar gaan wegen. Het is in dit verband aardig om een vergelijking te maken met de beschrijving die vorig jaar in de Memorie van Toelichting werd gegeven van de luchthaven Schiphol. Daarin werd nog trots gesteld, dat het huidige Schiphol aan zeer hoge eisen voldoet. Het is een mooie efficiënte luchthaven, die alom in de wereld bewondering wekt. Hoewel Schiphol nog steeds een behoorlijke luchthaven is, wordt nu duidelijker op de negatieve effecten gewezen.

De benadering is in feite totaal anders. In de passages die nu over de luchthaven gaan, wordt bijv. gesteld, dat alleen door stillegging van het luchtverkeer op korte termijn de geluidshinder te beëindigen is. In een moderne samenleving, die zozeer op het buitenland is gericht, moet dit onmogelijk worden geacht. Dat klinkt wel even wat anders.

In de Memorie van Toelichting wordt de conclusie getrokken, dat wanneer de prognoses voor de toename van het aantal auto's zullen uitkomen, dat wil zeggen 6 miljoen auto's in 1990, de hiervoor benodigde infrastructuur in de steden niet meer verantwoord te verwezenlijken is. Het autoverkeer zou een dergelijke ruimtebehoefte veroorzaken, dat de stad als samenlevingsvorm zou ophouden te functioneren. Deze problematiek laat zich gemakkelijker omschrijven dan oplossen. Men zal er van moeten uitgaan, dat het gebruik van de schaarse ruimte via de toepassing van het prijsmechanisme wordt atgesteld op de beperkte beschikbaarheid daarvan.

Ongewenste gevolgen van het gebruik van auto's moeten worden vermeden, zonder dat de bevolking de gelegenheid wordt ontnomen aan een redelijk deel van zijn vraag naar dit vervoer te voldoen. Een beleid gericht op de regulering van het autogebruik kan met verschillende methoden worden aangepakt. Een selectief gebruik van de auto en bevordering van het openbaar vervoer zullen moeten worden gerealiseerd. De Minister trekt de conclusie dat er een harmonische keuze moet worden gemaakt uit de verkeers- en vervoersalternatieven door middel van een uitgebalanceerd

pakket van maatregelen, die het gebruik in de juiste richting moeten stimuleren.

De conclusie van deze nota is, dat hier een bewindsman aan het woord is die zich niet door de toekomst wil laten overvallen. Uit de gehele Memorie spreekt duidelijk de gedachte, dat we greep op de ontwikkelingen op dit gebied moeten krijgen, om de zaken niet uit de hand te laten lopen. Een benadering die alleen maar kan worden toegejuicht.

Dr. P. Ressenar

E. A. G. Robinson en Michael Kidron (eds.): Economic Development in South Asia. MacMillan en Co. Ltd., Hampshire 1970, 585 blz., £ 6.

In juni 1969 belegde de International Economic Association een conferentie in Ceylon betreffende de economische ontwikkeling van Zuid-Azië, waaronder in dit geval begrepen dient te worden: India, Pakistan en Ceylon. Het hier besproken boek is het verslag van de belangwekkende discussie welke in Kandy plaatsvond.

De kwaliteit van de referaten welke in de bundel zijn opgenomen is in doorsnee zeer hoog; sommige „papers” zijn zelfs uitmuntend. Toch is mijns inziens de belangrijkheid van dit werk niet in de eerste plaats gelegen in het wetenschappelijke peil. Van veel groter importantie lijkt me dat de op Ceylon gehouden conferentie de eerste wetenschappelijke ontmoeting van economen uit India en Pakistan is geweest sinds de verkrijging van de onafhankelijkheid in 1947. *K. N. Raj* uit India en *Nurul Islam* uit Pakistan verdienen dan ook alleszins lof voor het nemen van het initiatief tot het houden van deze conferentie.

Wetenschappelijk is het belang van de gehouden conferentie, en derhalve tevens van het hier te bespreken verslag, allereerst gelegen in het feit dat in grote lijnen India en Pakistan trachten vrijwel identieke economische problemen op te lossen door middel van enigszins verschillen-

de economisch-politieke maatregelen. Vooral het feit dat de beide landen een gezamenlijk verleden, een vrijwel gelijke geografische gesteldheid en een grote mate van overeenkomst in sociale en institutionele structuur hebben, maakt een vergelijkende analyse van de pogingen tot een effectieve ontwikkelingspolitiek van groot belang.

Doordat de organisatoren getracht hebben zoveel mogelijk de op de conferentie te behandelen onderwerpen te laten inleiden door zowel een deskundige uit India als door een Pakistaanse econoom, krijgen we in het verslag inderdaad een zeer verhelderende vergelijkende analyse. In dit opzicht is de bundel zeer zeker een belangrijke bijdrage tot de kennis van ontwikkelingsvraagstukken.

De conferentie zelf was breed opgezet. *Sultan S. Hashmi* en *Ashok Mitra* behandelen het bevolkingsvraagstuk als „constraint” voor de groei. *Ashok Rudra* en *Taufiq Khan* analyseren de groeicijfers voor India, resp. Pakistan. In het derde deel van het boek komen vervolgens een groot aantal deelonderwerpen betreffende de ontwikkelingsproblematiek van India en Pakistan ter sprake: de rol van de overheidssector, landbouwproblematiek, industrialisatie, keuze van produktietechniek, onderwijsplanning,

de financiering van de ontwikkeling, inflatie en tenslotte de kwestie van de te volgen ontwikkelingsstrategie.

Met uitzondering van de wat teurstellende bijdrage van *K. N. Raj* over landbouwplanning zijn alle opgenomen bijdragen van hoog niveau. Wel doet zich het bezwaar voor dat door de veelheid van onderwerpen de behandeling aan diepte verliest. Ten dele wordt dit gecompenseerd door de mede in de bundel opgenomen discussies, op bewonderenswaardige wijze samengevat door *Michael Kidron*, maar als totaalindruk behield de recensent het gevoel dat het wijzer was geweest minder onderwerpen te behandelen, maar die dan ook meer volledig. Ditzelfde bezwaar geldt ook voor het vijfde deel van het boek, handelend over buitenlandse handel, hulp en regionale ontwikkeling. Met name de regionale problematiek wordt uiterst summier en oppervlakkig besproken.

Enigszins buiten het kader van het boekwerk valt deel vier, betreffende de ontwikkelingsproblematiek van Ceylon. Waarschijnlijk dient men dit onderdeel van de conferentie op te vatten als een obligate hoffelijkheid aan de gastheren van deze conferentie. Dat betekent echter niet dat de bijdragen in dit onderdeel niet op zichzelf waardevol zijn. Integendeel. Met name de bijdrage van *Lal Jayawardena*, *Recent approaches to planning in Ceylon*, is voortreffelijk. Binnen het kader van de vergelijking India — Pakistan, komt het echter niet goed tot zijn recht.

Ondanks enkele hierboven genoemde bezwaren is *Economic Development in South Asia* een bijzonder nuttig en leerzaam boek. Het bevat een grote hoeveelheid interessante informatie en slaagt er bijzonder goed in aan te tonen wat de overeenkomsten en verschillen zijn in de benaderingswijze van India en Pakistan van in wezen vrijwel identieke problemen. Wat daarbij in het bijzonder opvalt is dat de verschillen minder groot zijn dan men oppervlakkig geneigd zou zijn te denken. Het is te hopen dat het loffelijke initiatief voor een dialoog tussen economisten uit India en Pakistan zich in de toekomst kan voortzetten, waarbij dan wat minder onderwerpen, wat diepgaander besproken zouden kunnen worden. Helaas valt echter te betwijfelen of de politieke situatie zulks in de nabije toekomst mogelijk zal maken!

Drs. M. Sanders

C. T. Sandford en M. S. Bradbury: Case Studies in Economics: Economic Policy. MacMillan en Co Ltd., Londen 1970, 324 blz., 50 sh.

Over de plaats die de kennis van institutionele factoren en actuele economische ontwikkelingen naast de theorie in de economische studie moet innemen, wordt verschillend gedacht. In elk geval zullen ook degenen, die op zichzelf de behoefte aan deze kennis niet hoog waarden, moeten toegeven, dat bijv. een uiteenzetting over de ontwikkeling van de Nederlandse loonpolitiek na de tweede wereldoorlog de belangstelling van de studenten voor theoretische verhandelingen over de prijsvorming van de factor arbeid kan versterken.

Sandford en Bradbury menen, dat tussen hun werkboek en het analytische leerboek zeker geen substitieverhouding bestaat, maar wel een complementariteitsbetrekking. Een groot aantal economisch-politieke onderwerpen treft men in het boek aan, zoals de financiële overheidspolitiek, de prijspolitiek, de regionale politiek en internationale goederenovereenkomsten. Elk onderwerp wordt behandeld aan de hand van een aantal korte „case studies”, waarvoor materiaal bijeengebracht is uit ambtelijke rapporten, tijdschriftartikelen, statistieken enz. Omdat het gevaar bestaat, dat de student vanuit enkele afzonderlijke gevallen teveel zou generaliseren, vangt elk hoofdstuk aan met een beknopte algemene inleiding, die bedoeld is om de theoretische kennis op te frissen. Zo begint het hoofdstuk over de spreidingspolitiek van de Engelse regering met een korte inleiding over de vestigingsplaatskeuze van de bedrijven, over enkele algemene vestigingstendenties en over de vraag of en in hoeverre de staat moet interveniëren. Daarna worden de maatregelen besproken, die de Britse regering hanteert om invloed uit te oefenen op de ruimtelijke spreiding van de bedrijvigheid (vestigingsvergunningen, investeringspremies enz.).

De eerste „case study” in dit hoofdstuk handelt over de economische moeilijkheden van de streek van de Upper Tyne, een agrarisch gebied met enkele kolenmijnen. In een volgende studie wordt de invloed van de regionaal-politieke maatregelen op de auto-industrie bekeken, terwijl een laatste verhandeling is gewijd aan de betekenis van de spreidingspolitiek voor de vestiging van kantoren in Z.O.-Engeland. Elk van de verhan-

delingen wordt gevolgd door een aantal vragen en opgaven, terwijl aan het eind van ieder hoofdstuk eveneens een aantal samenvattende vragen zijn te vinden.

Het niveau van het boek zou bij het eerste jaar van de universitaire studie en bij het HEAO passen, terwijl bepaalde gedeelten ook wel geschikt zouden zijn voor het secundaire onderwijs. Het boek lijkt echter niet bruikbaar voor het Nederlandse onderwijs, daar het volledig op de Engelse economie is geënt. Wel is in ons land zeker een markt aanwezig voor een soortgelijk werk, dat de Nederlandse economische verhoudingen als uitgangspunt zou nemen.

Drs. J. K. T. Postma

Ministerie van Binnenlandse Zaken: De gemeentewet herzien, voorlopig ontwerp, deel 2. Staatsuitgeverij, Den Haag 1971, 137 blz.

Dit tweede en laatste deel van *De gemeentewet herzien* bevat de resterende vijf titels van het voorontwerp voor een nieuwe gemeentewet. Het eerste deel verscheen in 1967. Opgenomen zijn een inhoudsopgave van beide delen en een vergelijkend overzicht van de nummers van de artikelen van de gemeentewet en van dit voorontwerp. Ook in dit tweede deel werd gestreefd naar een algehele modernisering en een verbeterde systematisering van een wet die, in 1851 tot stand gekomen, sindsdien vele malen is gewijzigd.

OECD: Information for a changing society, some policy considerations. Parijs 1971, 48 blz., f. 8.

Deze publikatie is het verslag van een commissie, die door de OECD-ministerraad werd ingesteld om de volgende punten te bestuderen:

1. onderzoek van de aard, belangrijkheid en gevolgen van de behoefte aan wetenschappelijke en technische informatie en data in de wetenschap, economie en samenleving en hoe in deze behoefte voorzien kan worden;
2. presentatie van conclusies en aanbevelingen over de veranderende rol van de wetenschappelijke en technische informatie.

Vereniging voor Statistiek

Op dinsdag 14 december 1971 van 11.00 - 16.30 uur organiseert de Economische Sectie van de Vereniging voor Statistiek de economisch-statistische dag, die dit jaar als onderwerp heeft: statistiek, informatie, analyse en voorspelling.

De bijeenkomst vindt plaats in de Nederlandse Economische Hogeschool, Burgemeester Oudlaan 50 te Rotterdam.

Inleidingen zullen worden gehouden door:

- Drs. J. Muilwijk: steekproeven als produkt en bron van informatie;

- Prof. Dr. L. H. Klaassen en Drs. S. Wagenaar: het meten van psychologische afstanden tussen Vlamingen en Walen op basis van interzonaal telefoonverkeer;
- Prof. Dr. G. J. Aeyelts Averink: market-forecasting-vraagvoorspellingen ten behoeve van het commerciële beleid.

De discussies zullen worden ingeleid door Prof. Dr. R. J. Mokken en Prof. Dr. J. H. P. Paelinck.

Programma's (tevens toegangsbevijs) zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van de Economische Sectie van de Vereniging voor Statistiek, Nieuwe Doelenstraat 16-18, Amsterdam-C, tel.: 21 78 78, tst. 2992 en 2994.

(vervolg van blz. 1047)

klein, terwijl de gemiddelde duur van openstaande aanvragen groot is. Het eerste veroorzaakt hoge loonaspiraties en het tweede maakt ondernemers bereidwilliger om hogere lonen te betalen. Mede hierdoor ontstaat de „in-

exorable glacier-like movement" van de loonvoet. Op grond hiervan suggereert Holt dat het arbeidsmarktbeleid vooral afgestemd moet zijn op het elimineren van langdurige vacatures. „Manpower"-programma's afgestemd op deze voor het inflatieproces zo kritische openstaande aanvragen, zullen kunnen bijdragen tot het terugbrengen van de inflatievoet.

Ons inziens verdient Holts analyse de aandacht van alle leden van de Raad voor de Arbeidsmarkt. Nauwkeurig dient onderzocht te worden in hoeverre zijn suggesties ook voor onze economie aangrijpingspunten voor een actief arbeidsmarktbeleid bevatten. Zijn aanpak is gericht op de lange termijn en moet ons inziens beschouwd worden als complementair met de nu bij ons zo gangbare „jawboning", waarmee men probeert de loon- en prijsverwachtingen op korte termijn te beïnvloeden, waardoor ook de Phillips-curve naar links kan verschuiven.

Blijf bij,

lees ESB!

W. L. Adm.

KATHOLIEKE HOGESCHOOL

Bij de faculteit der Economische Wetenschappen bestaat een vacature voor

**BUITENGEWOON LECTOR
IN DE INRICHTINGSLEER**

tot wiens taak in het bijzonder behoort het geven van werkcolleges in genoemd vak. Voor de beoordeling van de werkstukken kan assistentie worden verleend.

De te benoemen lector moet over een ruime ervaring als praktizerend accountant en over didactische kwaliteiten beschikken. Ervaring op het terrein der automatische informatieverwerking strekt zeer tot aanbeveling.

Nadere informatie over deze vacature kan worden ingewonnen bij prof. drs. G. L. Groeneveld, tel. (040) 43 46 06 (Eindhoven).

Gegadigden voor deze functie, alsmede zij die de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, worden verzocht zich te wenden tot de voorzitter van de faculteit der economische wetenschappen, Hogeschoollaan no. 225, Tilburg.

Perfecte aanpassing aan het bedrijf kenmerkt Philips 'TL'-verlichting...

Elke bedrijfsruimte stelt
zijn eigen bijzondere eisen
aan de verlichting.

Eisen die worden bepaald
door de vorm, de wijze
van inrichten en vooral door de aard
van de werkzaamheden die er worden verricht.

Aanpassing aan die eisen is noodzaak.

Aanpassing door de juiste keuze van lamp-
type en armatuur.

Uit het Philips programma voor bedrijfs-
verlichting kan altijd een aan de eisen
van uw bedrijf aangepaste
verlichting worden samengesteld.

U moet dit teken van zeven zekerheden kunnen zetten: V7

1. juiste lichtkleur, 2. hoog rendement,
3. blijvend goede lichtopbrengst, 4. grote bedrijfszekerheid,
5. minimale watt-verliezen, 6. volkomen aanpassing
aan het bedrijf, 7. laag elektriciteitsverbruik.

Gratis: „Praktische wenken voor bedrijfsverlichting”

Ook voor uw bedrijf gemaakt!

Vraag dit verhelderende boekje aan bij: Philips Nederland n.v.,
afdeling Bedrijfsverlichting 1, Eindhoven.

PHILIPS

GEMEENTE ROERMOND

Bij de gemeente Roermond is binnenkort de functie vacant van

HOOFD VAN DE AFDELING ONDERZOEK EN STATISTIEK

De afdeling Onderzoek en Statistiek is een onderdeel van de gemeentesecretarie. Haar haak bestaat uit :

Verzameling en bewerking van statistische gegevens, de verzorging van een statistische documentatie van de gemeente Roermond en het instellen van sociaal- of bedrijfs-economische en sociografische onderzoekingen ten dienste van de bestuurlijke werkzaamheden van de gemeente Roermond.

De afdeling wordt betrokken bij de op planning van bestuurlijke werkzaamheden gerichte activiteiten van commissies, ambtelijke werkgroepen e.d.

De gedachten gaan uit naar een ervaren academisch onderzoeker op het gebied van demografie, planologie, sociografie.

Rangtoekenning en bezoldiging zullen in nader overleg geschieden (maximaal f 2635,— per maand).
Gunstige aanvullende arbeidsvoorwaarden zijn van toepassing;
bij woningbehoefte wordt medewerking verleend.

De gemeente Roermond telt ca. 37.000 inwoners en maakt deel uit van het herstructureeringsgebied Zuidelijk Limburg. In bestuurlijk opzicht wordt in stadsgewestelijk verband met de omliggende gemeenten samengewerkt.
Gesitueerd tussen ruime recreatiegebieden (waaronder een groot Watersportcentrum), kenmerkt Roermond zich door gevarieerde onderwijsvoorzieningen.

Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectieprocedure.

Sollicitaties worden binnen 14 dagen ingewacht bij Burgemeester en Wethouders onder vermelding van de letters O. en S. in de linker bovenhoek van de sollicitatiebrief.

GEMEENTE ARNHEM

De gemeente zoekt voor de afdeling **FINANCIËN EN BELASTINGEN** ter secretarie, wegens vertrek van de huidige functionaris, een

FINANCIËEL BELEIDSMEDEWERKER

(vac.nr. 59/606)

TAAK : de werkzaamheden zullen in hoofdzaak liggen op het terrein van de financiële verhouding Rijk-Gemeenten; financiële meerjarenprognoses; het opstellen van liquiditeitsprognoses; het sluiten van kasgeldleningen en het vervullen van stafopdrachten.

VEREIST : academische vorming (economie, openbare financiën), dan wel een middelbare vooropleiding gevolgd door een voltooide vakopleiding (G.A. I en G.A. II of G.F.), redactionele vaardigheid.

AANSTELLING : zal geschieden in een der hoofdcommiesrangen (max.salaris hoofdcommies B f 2508,— bruto per maand).

Bij gebleken geschiktheid zijn verdere promotiemogelijkheden aanwezig.

De gemeente biedt :

- geen inhouding premie AOW/AWW,
 - waardevast-pensioenvoorziening,
 - verhuiskostenvergoeding,
 - eigen ziektekostenregeling (IZA).
- Schriftelijke sollicitaties, met vermelding van het vacaturenummer, binnen twee weken na verschijnen van dit blad richten aan de Directeur van de Centrale Dienst Personeelszaken, Koningstraat 38 te Arnhem.